

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМ. С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему:

**Ефективність державної підтримки розвитку сільськогосподарських
підприємств**

Виконав: студент 2 курсу, групи Ек-61

Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)

Пігут Ігор Васильович

Керівник: Коlach С.М., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

ЛЬВІВ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА
БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМ. С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
економіки

(підпис)
Сиротюк Г. В.
(прізвище, ім'я, по батькові)

«14» березня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу студенту
Пігуту Ігорю Васильовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Ефективність державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

керівник роботи: Коlach .М., к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького № 194-4 від 14 березня 2025 р.

2. Строк подання студентом роботи до «5» грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, дані сільськогосподарських підприємств, статистична звітність.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

Розділ1. Теоретичні засади формування механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

1.1. Сутність та основи державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

1.2. Концептуалізація механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності механізмів державної підтримки сільськогосподарських підприємств

Розділ2. Сучасний стан та особливості державної підтримки сільськогосподарських підприємств

2.1. Сучасний стан державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств України

2.2. Інституційно-законодавчий механізм державної підтримки розвитку аграрного сектору

2.3. Оцінка ефективності підтримки державою сільськогосподарських підприємств України

Розділ 3. Шляхи удосконалення механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

3.1. Напрями вдосконалення механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств.

3.2. Стратегічні орієнтири активізації інструментів державної підтримки розвитку аграрного сектору України

Висновки

Список використаних джерел

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці, схеми

6. Дата видачі завдання «14» березня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для КР).	березень-липень 2025 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	серпень-вересень 2025 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	жовтень 2025 р.
4.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	листопад 2025 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	грудень 2025 р.

Студент

_____ (підпис)

Пігут І.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Колач С.М.

(прізвище та ініціали)

УДК: 338.43

Кваліфікаційна робота: 92 ст. текст. част., 13 рис., 7 табл., 59 літературних джерел.

Пігут І.В. – Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. – Львів, Львівський НУВМБ, 2025.

Дослідження базується на теоретичних та практичних засадах аналізу ефективності державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств та організації виробництва високоякісної продукції з використанням інноваційних технологій, використання органічних добрив, дотриманням етичних норм, екологічних стандартів та принципів сталого розвитку. Сезонність аграрного виробництва, наявність часового проміжку часу між здійсненням витрат та отриманням результатів виробництва, залежність результатів сільськогосподарського виробництва від природнокліматичних умов зумовлюють необхідність державної підтримки товаровиробників та субсидування виробництва. В той же час, значний обсяг субсидій та величезна кількість пільг не завжди забезпечують прибутковість.

Ключові слова: інновації, державна підтримка, організаційно-економічний механізм, сільськогосподарські підприємства, субсидування виробництва.

АНОТАЦІЯ

Дослідження базується на аналізі ефективності державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств і способів виробництва високоякісної продукції за допомогою інноваційних технологій, органічних добрив, етичних стандартів, екологічних стандартів і принципів сталого розвитку. Щоб допомогти сільськогосподарським виробникам, держава повинна фінансувати їх. Це пов'язано з такими факторами, як сезонність сільськогосподарського виробництва, проміжки часу між витратами та отриманням результатів виробництва та залежність результатів сільськогосподарського виробництва від природних умов. Тим не менш, велика кількість субсидій і пільг не завжди приносять прибуток.

Ключові слова: інновації, державна підтримка, організаційно-економічний механізм, сільськогосподарські підприємства, субсидування виробництва.

ANNOTATION

The study is based on an analysis of the effectiveness of state support for the development of agricultural enterprises and methods of producing high-quality products through the use of innovative technologies, organic fertilizers, ethical standards, environmental standards, and the principles of sustainable development. In order to support agricultural producers, the state should provide financial assistance. This is due to factors such as the seasonality of agricultural production, the time gaps between expenditures and production outcomes, and the dependence of agricultural results on natural conditions. Nevertheless, a large number of subsidies and benefits do not always generate profit.

Keywords: innovation, state support, organizational and economic mechanism, agricultural enterprises, production subsidization.

ВСТУП**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ** 10

1.1. Сутність та основи державної підтримки розвитку
сільськогосподарських підприємств 10

1.2. Концептуалізація механізмів державної підтримки розвитку
сільськогосподарських підприємств 20

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності механізмів
державної підтримки сільськогосподарських підприємств 24

**РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ
ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ** 32

2.1. Сучасний стан державної підтримки розвитку
сільськогосподарських підприємств України 32

2.2. Інституційно-законодавчий механізм державної підтримки
розвитку аграрного сектору 49

2.3. Оцінка ефективності підтримки державою
сільськогосподарських підприємств України 55

**РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ
ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ** 65

3.1. Напрями вдосконалення механізмів державної підтримки
розвитку сільськогосподарських підприємств. 65

3.2. Стратегічні орієнтири активізації інструментів
державної підтримки розвитку аграрного сектору України 80

ВИСНОВКИ.....87
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ90

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток аграрного сектору як об'єкту державного управління є одним із домінуючих умов продовольчої безпеки країни, який пов'язаний з процесом суспільного відтворення та рівнем життя населення. Функціонування галузей аграрного сектору глибоко трансформувалося силами глобалізації, що стимулювало зростання орієнтованого на експорт виробництва сільськогосподарської продукції в країнах по всьому світу. Результатом стала супутня залежність від іноземних інвестицій, спрямованих на аграрний сектор, у країнах-експортерах і продовольчих поставок у країнах-імпортерах, потребуючи розробки й впровадження державою науково обґрунтованих механізмів підтримки. Виникає обґрунтована необхідність розробки пропозицій й методичних рекомендацій у напрямку системної модернізації державної аграрної політики у сфері підтримки аграрного сектору. В умовах мінливих умов зовнішнього середовища теоретичне осмислення та методичне вдосконалення механізму державної підтримки розвитку аграрного сектору України зумовлено насамперед необхідністю швидкої адаптації до нових економічних умов для формування передумов довгострокової стабільності розвитку.

Наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: В. Андрійчук, Л. Березіна, Н. Бондарчук, П. Гайдуцький, І. Кириленко, М. Корецький, Ю. Лузан, І. Лукінов, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Г. Мостовий, А. Ромін, П. Саблук, М. Хорунжий, В. Ціхановська, В. Шиян, Т. Шестаковська, В. Юрчишин, О. Яценко та інші, є теоретичними та прикладними розробками в сфері даного дослідження. Дослідженню питань щодо механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору та його інституційного забезпечення приділяли достатню увагу представники різних наукових напрямів: О. Амосов, О. Бородіна, С. Володін, В. Воротін, В. Галушка, М. Дем'яненко, А. Діброва, О. Дудка, С. Кваша, О. Ковтун, М. Корецький, М. Латинін, С. Майстро, О. Могильний, Г. Мостовий, Т. Паламарчук, Ю. Шпак, О. Шпикуляка, С. Щербина та інші.

Водночас у дослідженнях не висвітлювалися питання щодо формування та впровадження ефективних механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Необхідно уточнити стратегічний напрямок діяльності держави щодо підтримки модернізації механізмів розвитку аграрного сектору та створити взаємодію між заходами національної земельної політики та основними драйверами розвитку аграрного сектору.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є науково-практичне обґрунтування рекомендацій щодо підвищення результативності механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору України та визначення стратегічних напрямів їх удосконалення.

Мета дослідження зумовила необхідність постановки наступних логічно пов'язаних та послідовно розглянутих завдань:

- систематизувати науково-методичні підходи до оцінки ефективності механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств;
- здійснити аналіз механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору України;
- оцінити результативність інструментів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств.

Сучасний напрямок посилення ролі держави та її інституцій у підтримці розвитку аграрного сектору в країні вважається об'єктивною вимогою та загальносвітовою тенденцією. У більшості країн світу посилюється вплив держави на фінансові відносини аграрного сектора, що може усунути можливі негативні чинники залежно від масштабів виробництва. Це зумовлює доцільність зміни процесу державної підтримки розвитку аграрного сектору з урахуванням положень засад системи його розвитку.

Системний підхід до функціонування програм державної підтримки спрямовує увагу органів державної влади на забезпечення створення інституційних та інноваційних факторів трансформації економічного потенціалу державної підтримки розвитку аграрного сектору, що має включати комплекс

таких підходів: : зниження податкових ставок; удосконалення пільгового кредитування; моніторинг зміни закупівельних та оптових цін, плюс фактична вартість товару та затверджених нормативних коефіцієнтів; створення пільгових умов для представників аграрного сектору під час постачання їм енергоносіїв; гарантія адміністративно-правової, економічної, соціальної та інформаційної безпеки аграрного сектору антикризове спрямування заходів Розширення участі представників органів державної влади у земельних відносинах суб'єктів галузі.

Об'єкт дослідження – державна аграрна політика.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти реалізації механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.

1.1. Сутність та детермінанти державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

В економічній літературі поняття «державна підтримка» тлумачиться по-різному, що пов'язано з відсутністю його нормативного визначення. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» формує базові підходи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, правовій та інших сферах управління, спрямованих на стимулювання аграрного виробництва, розвиток ринку сільськогосподарської продукції та гарантування продовольчої безпеки населення [9]. Проте конкретного визначення терміна «державна підтримка» у законі немає.

У досліджуваних джерелах найчастіше зустрічаються близькі за змістом поняття: «державне регулювання», «фіскальна підтримка», «бюджетна підтримка», «державна допомога аграрному сектору».

Згідно зі словником сучасної економічної науки, державна підтримка – це механізм забезпечення рівноправних взаємин у межах агропромислового чи загальногосподарського комплексу з метою досягнення економічної рівноваги [10].

У працях М.І. Долішнього наголошується, що державна підтримка є формою захисту інтересів сільськогосподарських виробників і розглядається не лише як тимчасовий інструмент, а й як стратегічний ресурс, спрямований на вирішення найважливіших і довгострокових завдань розвитку аграрного сектору. До таких завдань належать зменшення рівня безробіття у сільській місцевості, підвищення заробітної плати, створення нових робочих місць, розвиток соціальної та інженерної інфраструктури [11].

О. М. Бородіна визначає державну підтримку як сукупність національних регулятивних інструментів, що забезпечують для сільськогосподарських товаровиробників сприятливі умови ведення господарської діяльності [12].

На думку Г. О. Андрусенко, головною метою державної підтримки є забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору, створення умов для задоволення внутрішнього попиту на продовольчі та промислово-сировинні товари й формування сприятливих передумов для розвитку сільських територій. Для досягнення цих цілей необхідно вирішити низку ключових завдань: підвищення рентабельності аграрного виробництва, проведення структурних трансформацій у сільському господарстві, стимулювання розширення виробництва та збуту продукції, удосконалення технологій і забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішніх і зовнішніх ринках [13].

У цьому контексті важливо дослідити сутність поняття «сталий розвиток сільськогосподарського виробництва». Його специфіка полягає в тому, що проблематика сталого розвитку зазвичай розглядається на глобальному чи національному рівні, тоді як регіональний аспект досліджується значно рідше. Проте кожен регіон є унікальною системою зі своїми соціально-економічними, виробничими, природно-кліматичними та іншими характеристиками, що формують особливу галузеву структуру. Рівень добробуту регіону багато в чому залежить від розвитку тих галузей, які створюють оптимальні умови для його ефективного функціонування.

Тому стратегії сталого розвитку, універсальні для всіх територій, є малоефективними. Найдієвіший підхід — врахування специфіки галузей, що визначають економічний потенціал конкретного регіону. Це й становить основу формування концепції сталого розвитку аграрного виробництва.

Як підкреслює О. Г. Осауленко, сталий розвиток у широкому системному розумінні є процесом збалансованого соціального й економічного розвитку, дотримання екологічних норм і відновлення природного середовища з урахуванням потреб нинішніх і майбутніх поколінь, як з позиції окремої людини, так і людства загалом [14].

Ю. Є. Губені та М. Сватош наголошують, що значення сільського господарства в умовах глобалізації та переходу до сталого розвитку є надзвичайно високим. Оскільки понад 80% населення світу проживає поза межами так званої «золотої дванадцятки» — групи найбільш розвинених країн, — подальший

розвиток людства неможливо уявити без нових підходів та концепцій. Незаперечним залишається той факт, що близько 42–45% людей у світі пов'язані з аграрною сферою, хоча на її частку припадає лише трохи більше ніж 4% глобального ВВП. Це свідчить про необхідність переосмислення ролі сталого розвитку сільського господарства у найближчому майбутньому [15].

Змістовна структура та механізми забезпечення сталого розвитку аграрного сектору повинні бути адаптовані до умов інноваційної економіки та сучасного стану аграрного ринку.

На думку Ю. Є. Губені, рівень усвідомлення сучасних тенденцій сталого розвитку сільського господарства України, особливо екологічної складової, є недостатнім. Тривалий час перевага надавалася економічним аспектам виробництва, тоді як формування нової економічної моделі розглядалося як другорядне завдання. Такий підхід, на його переконання, є хибним і здатен лише поглибити існуючі проблеми, суперечачи принципам сталого розвитку. У сучасних умовах стратегія розвитку українського аграрного сектору повинна базуватися на нових концептуальних положеннях і новій парадигмі, яка поєднує агробізнесові та екологічні підходи і спрямована на довгострокову стійкість [23].

Формулюючи мету державної підтримки сільського господарства, доцільніше говорити не лише про захист населення, а передусім про забезпечення продовольчої безпеки держави. На користь цього твердження свідчить визначення, згідно з яким національна продовольча безпека — це такий рівень забезпечення населення продуктами харчування, який гарантує соціально-політичну стабільність, життєздатність та розвиток держави, родини та окремої особи, а також сталий економічний розвиток [24]. Отже, перш ніж нормативно закріплювати поняття «державна підтримка сільського господарства», необхідно його ретельно дослідити за допомогою загальноекономічних підходів.

Аналізуючи вітчизняні та зарубіжні наукові джерела, можна виявити різні трактування сутності поняття «державна підтримка сільського господарства». В опрацьованій літературі наявні численні визначення цього терміна, які істотно відрізняються за змістом і рівнем деталізації. Так, Г. Тарасова розглядає державну підтримку аграрної сфери як систему заходів, спрямованих на захист інтересів

сільськогосподарських виробників [25]. Проте цей підхід є надто загальним, оскільки не дає уявлення про мету такої підтримки й шляхи її реалізації.

Сумнів викликає й те, що окремі науковці ототожнюють державну підтримку аграрного сектору з підтримкою агробізнесу. Наприклад, О. Прутська визначає її як інструмент впливу на господарюючих суб'єктів, що застосовується для вирішення певних економічних завдань за допомогою набору механізмів та форм [26]. У межах норм СОТ обсяг фінансової допомоги, що надається виробникам з метою часткової компенсації витрат на виробництво та збереження їхнього виробничого потенціалу, спрямовується на підвищення урожайності, продуктивності та якості аграрної продукції [27].

В. Кульнєв тлумачить державну підтримку ширше й вважає її частиною фінансово-кредитної політики, що передбачає надання бюджетних коштів безпосередньо сільськогосподарським виробникам [28]. О. Глеба характеризує державну підтримку як комплекс заходів, спрямованих на всебічне сприяння аграрній сфері за рахунок бюджетних ресурсів. До таких заходів належать прямі виплати виробникам (дотації, часткові компенсації, інтервенційні закупівлі), а також фінансування програм розвитку — будівництва інфраструктури, навчання кадрів, підвищення рівня зайнятості тощо [29].

Н. Потрив'єва визначає державну підтримку сільського господарства як комплекс законодавчо й організаційно закріплених довгострокових бюджетних заходів, об'єктивно необхідних для формування конкурентного середовища, сприятливого для розвитку галузі та забезпечення продовольчої безпеки. На її думку, саме ці заходи, а також стандарти та умови їх реалізації становлять механізм державної підтримки аграрної сфери [30]. На наш погляд, таке трактування хоча й охоплює як цілі, так і інструменти реалізації підтримки, проте суттєво звужує її зміст, фактично зводячи державну підтримку до бюджетного фінансування.

О. Гудзь розглядає державну підтримку аграрного сектору як ключовий механізм реалізації національної земельної політики, що передбачає цілеспрямоване створення сприятливих економічних, правових, організаційних та інших умов для розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення його матеріально-фінансовими ресурсами [63].

А. Діброва підкреслює, що державна підтримка є складовою частиною системи державного регулювання аграрної сфери. Вона охоплює комплекс правових, фінансових, економічних, організаційних та інших заходів, які застосовуються державою з метою стимулювання аграрного виробництва та зрівноваження розвитку сільських територій відповідно до соціальних потреб [83]. Дослідниця також наголошує, що зведення державної підтримки лише до фінансово-бюджетних механізмів є неповним підходом, адже вона також включає інформаційне забезпечення, консультаційні послуги, страхові механізми та інструменти фондового ринку [32].

І. Свідерська пропонує розширити понятійний апарат терміном «розумна державна підтримка сільськогосподарського виробництва», під яким розуміється комплекс державних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції у поєднанні з соціальним захистом населення та розвитком сільських територій [33].

Для того щоб повністю зрозуміти сутність державної підтримки як економічної категорії, важливо чітко визначити її цілі — тобто той кінцевий результат, на досягнення якого спрямована діяльність держави. Саме цілі державної підтримки агропромислового комплексу визначають обсяги та джерела фінансування, систему інструментів впливу та механізми реалізації політики. Нечіткість стратегічних орієнтирів унеможливорює формування дієвих трансформаційних стратегій, включно з національними механізмами підтримки [34]. Різні науковці по-різному окреслюють мету державної підтримки аграрного сектору (див. табл. 1.1).

Різноманіття підходів дає змогу розподілити їх на дві основні групи відповідно до рівня економічної системи:

- **мікрорівень**, що стосується діяльності окремих суб'єктів господарювання та забезпечення ефективного функціонування різних форм власності;
- **макрорівень**, який охоплює розвиток аграрного сектору в цілому.

З огляду на це вважаємо доцільним розрізняти такі поняття, як «державна допомога сільськогосподарським підприємствам» (мікрорівень) та «державна підтримка сільського господарства» (макрорівень).

Таблиця 1.1

**Підходи до трактування мети державної підтримки
сільськогосподарських підприємств**

Автори	Трактування мети державної підтримки аграрного сектору
Дем'яненко М.Я. [36, с.193]; [37,с.194]	Забезпечення: розвитку і стійкості виробництва, перш за все, на пріоритетних і стратегічних напрямках, обов'язкової окупності програм, достатніх рівнів доходності та досягнення нормативної прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, поліпшення фінансового стану базової галузі; конкурентоспроможності вітчизняного продовольства і стійкості сільськогосподарського виробництва, створення економічних передумов для розширеного відтворення на основі дотримання цінового паритету, проведення ефективної антимонопольної політики.
Саблук П.Т. [35, с.114]	Цілеспрямоване формування раціональної структури сільськогосподарського виробництва, міжгосподарських та міжгалузевих зв'язків, оптимальних розмірів господарських одиниць, соціальної інфраструктури сільської місцевості, аграрного ринку, доходів фермерів.
Бородіна О.М. [39, с.49]	Досягнення стабільних темпів розвитку сектора шляхом забезпечення відтворювального рівня галузевої прибутковості.
Нелеп В.М. [38]	Досягнення найбільш ефективного, стабільно поступального розвитку сільського господарства з тим, щоб аграрні підприємства за нормального господарювання мали необхідний рівень доходності в умовах несприятливої ринкової кон'юнктури і були зацікавлені вести виробництво в такому обсязі й асортименті продукції та її якості, які вигідні споживачам і забезпечують соціальну стабільність суспільства.
Малік М.Й. [40,с.215]	Зміцнення позицій вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках, зменшення тиску імпорту продукції, яка має потужну підтримку в ближньому зарубіжжі.

Терещенко О.О. [43,с.215]	Створення правових і організаційно-економічних умов для розвитку суб'єктів господарювання різних форм власності, координація підприємницької діяльності та забезпечення функціонування тих ділянок, де ринкові механізми не спрацьовують; сприяння реструктуризації окремих підприємств чи галузей для відновлення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.
------------------------------	--

Джерело: систематизовано автором

Державну підтримку сільського господарства як елемент системи державного регулювання доцільно розглядати як сукупність різних інструментів та форм економічного впливу, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності аграрної галузі на внутрішньому й зовнішньому ринках, розвиток страхових механізмів, охорону довкілля, розв'язання соціальних проблем сільських територій і сприяння їх комплексному розвитку.

Практика країн із розвиненою економікою свідчить, що агробізнес формувався під суттєвим впливом державної політики, адже саме держава забезпечувала високу активність аграрних підприємств, загальну ефективність виробництва та відносну стабільність аграрного ринку. До того ж рівень соціального розвитку сільських територій значною мірою визначається державним регулюванням [46].

Погіршення економічного та соціального становища села зумовлюють такі чинники, як спад обсягів аграрного виробництва, скорочення пільгових механізмів, недостатність державної підтримки виробників, відсутність системності в управлінні галуззю, а також збільшення розриву між багатими та малозабезпеченими. Ситуацію ускладнюють диспропорції між цінами на сільськогосподарську продукцію та вартістю ресурсів, низькі доходи сільського населення й відповідно слабка купівельна спроможність громадян.

Рис. 1.2. Форми державної підтримки аграрного сектору

*Джерело: побудовано автором на основі [47]

Згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні», державна підтримка реалізується за такими основними напрямками [49]: державне регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції; регулювання ринку агрострахування; надання державної підтримки у сфері іпотечного забезпечення продовольством; закупівельні та кредитні програми для сільськогосподарських товаровиробників (зокрема кредитні субсидії); дерегуляція аграрного ринку та недопущення будь-якої дискримінації прав його учасників; підтримка тваринництва; а також інші форми державної допомоги аграріям.

Аналізуючи наявні інструменти підтримки аграрного сектора, можна дійти висновку, що вони впливають на розвиток галузі переважно у двох ключових напрямках.

По-перше, держава вирішує короткострокові завдання, спрямовані на підтримання доходів сільськогосподарських виробників шляхом зниження собівартості продукції, субсидування окремих її видів тощо. Проте така допомога не завжди стимулює інтенсифікацію виробництва, оновлення технічної бази, упровадження сучасних технологій або підвищення продуктивності праці. Її вплив на ці процеси залишається обмеженим.

По-друге, існують заходи довгострокового характеру, орієнтовані на технологічний та економічний розвиток галузі. Саме вони сприяють упровадженню інтенсивних методів землеробства, підвищенню ефективності виробництва та забезпеченню сталого розвитку.

Окреме місце серед інструментів державної підтримки займає цінове регулювання. Його можна зарахувати до обох напрямів впливу, оскільки встановлення сприятливих цін одночасно гарантує виробникам певний рівень доходів і розширює їхні інвестиційні можливості, тим самим стимулюючи інвестиційний процес у галузі.

Вибір пріоритетних сфер державної підтримки має ґрунтуватися на збалансуванні цінових інструментів і заходів, спрямованих на технологічний та економічний розвиток аграрних підприємств. Рациональне поєднання підтримки доходів та стимулювання техніко-економічного розвитку повинно стати основою формування земельної політики та ключовим напрямом удосконалення економічних механізмів державного впливу на сільське господарство (рис. 1.3).

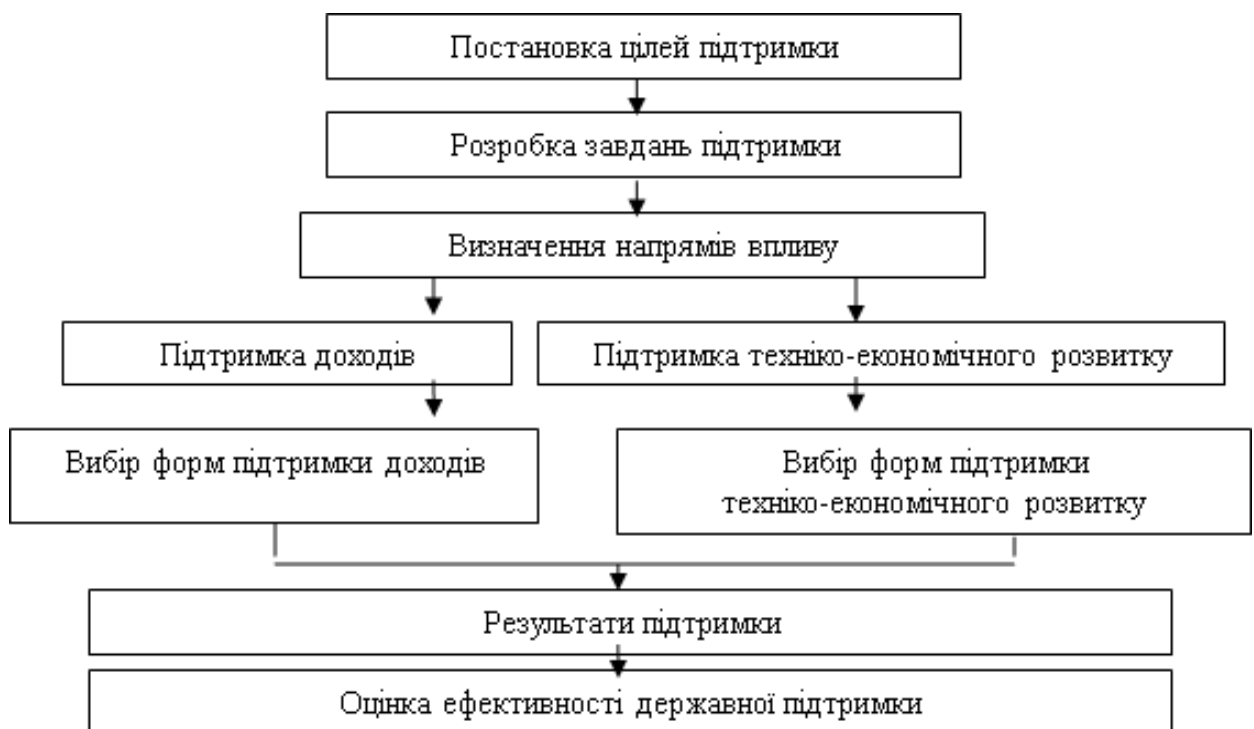

Рис. 1.3. Етапи розробки та реалізації державної підтримки аграрного сектору

*Джерело: побудовано автором на основі [47]

Національний механізм підтримки сільського господарства можна трактувати як послідовність етапів формування та впровадження державних

заходів підтримки, що охоплюють визначення пріоритетних напрямів і вибір відповідних інструментів впливу держави на ключові сфери аграрної діяльності.

Отже, узагальнюючи викладене, варто наголосити, що розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем у сільському господарстві відіграє ключову роль для розвитку інших секторів національної економіки. Від цього залежить рівень продовольчої безпеки держави, зростання обсягів виробництва й підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції. Як пріоритетна ланка економіки, аграрний сектор забезпечує підвищення продуктивності праці, ефективність виробництва, задоволення внутрішніх потреб країни у продовольстві та формування стабільних внутрішніх і зовнішніх ринків, що в підсумку сприяє зростанню добробуту держави.

1.2. Концептуалізація механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

Сучасна тенденція посилення ролі держави та її інституцій у розвитку аграрного сектору є об'єктивною потребою та загальносвітовою практикою. У більшості країн держава посилює свій вплив на фінансові відносини в аграрному секторі, що дозволяє мінімізувати потенційні негативні наслідки, залежно від масштабів виробництва. Це визначає необхідність трансформації процесу державної підтримки з урахуванням принципів системного розвитку галузі.

Системний підхід до реалізації програм державної підтримки спрямовує діяльність органів влади на створення інституційних і інноваційних механізмів, що сприяють підвищенню економічного потенціалу аграрного сектору. Такий підхід передбачає комплекс заходів, зокрема: зниження податкового навантаження; удосконалення пільгового кредитування; моніторинг зміни закупівельних і оптових цін з урахуванням фактичної вартості продукції та нормативних коефіцієнтів; створення пільгових умов для постачання енергоносіїв; забезпечення адміністративно-правової, економічної, соціальної та інформаційної безпеки аграрного сектору; антикризове спрямування державних заходів; а також розширення участі органів влади у земельних відносинах суб'єктів галузі.

З огляду на специфіку функціонування ринків аграрного сектору, метою державної підтримки визначено стимулювання сталого розвитку цієї галузі (рис. 1.4).

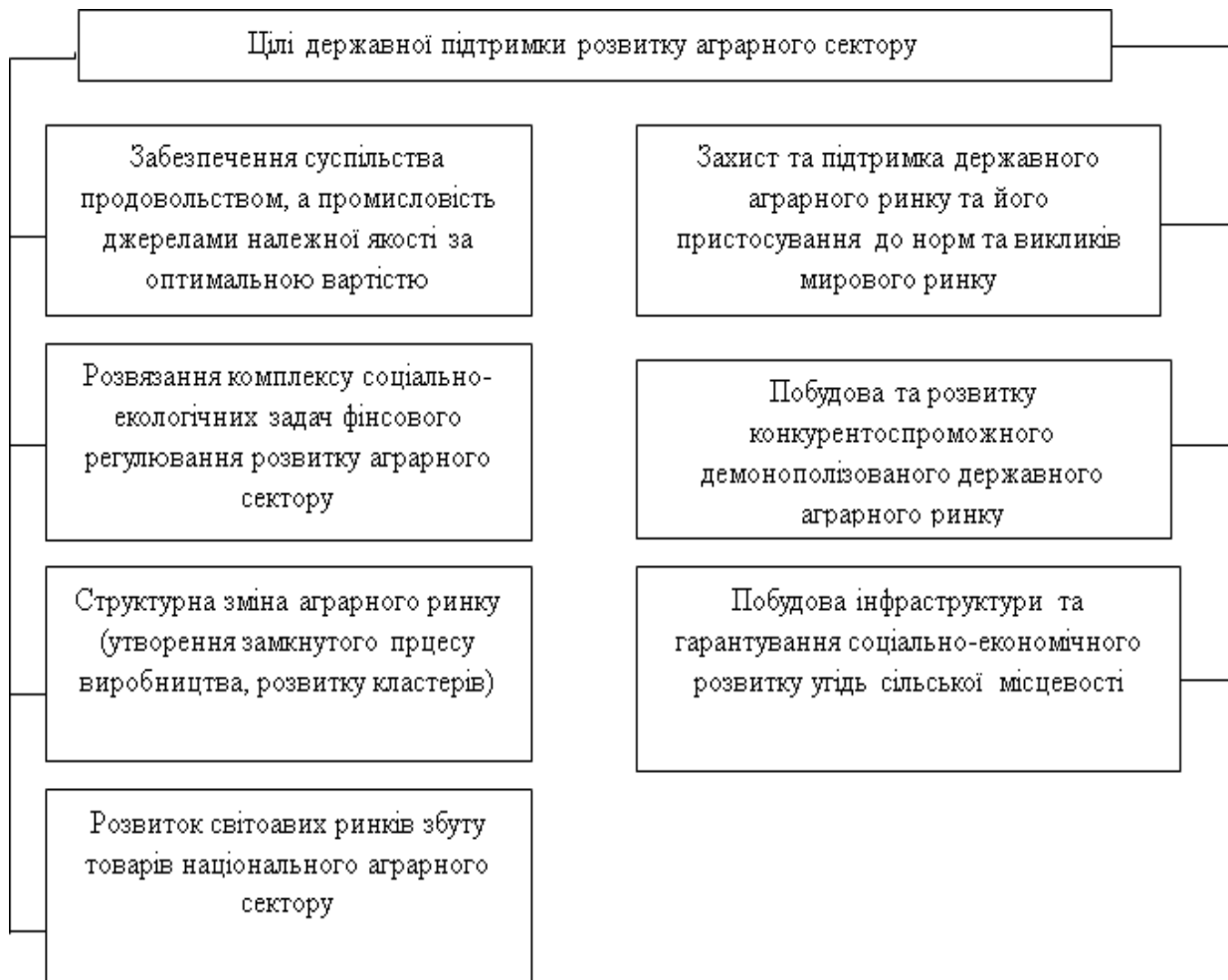

Рис. 1.4. Цілі механізму державної підтримки розвитку аграрного сектору

*Джерело: розроблено автором на основі [52-55]

Реалізація зазначених завдань відбувається через виконання ключових функцій державного регулювання у сфері сільського господарства:

- гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами для інтеграції українського аграрного сектору у світовий ринок;
- захист інтересів аграрного сектору, держави та суспільства;

- розробка аграрної політики та відповідних нормативно-правових актів;
- сприяння диверсифікації, агропромисловій інтеграції та спеціалізації з метою підвищення конкурентоспроможності галузі;
- оптимізація механізмів державної підтримки, включаючи державні закупівлі, субсидії та дотації, інформаційне забезпечення та пільгове оподаткування аграрних підприємств;
- забезпечення системних гарантій державної підтримки інновацій та розвитку аграрного сектору;
- створення організаційно-правових, адміністративних та фінансових гарантій соціально-економічного розвитку сільських територій;
- застосування національної протекціоністської політики для захисту внутрішнього ринку в умовах прискореної інтеграції;
- забезпечення сприятливих умов для інвестицій у аграрний сектор через покращення інвестиційного клімату, рівні умови для інвесторів, удосконалення процедур захисту їхніх прав та встановлення нормативно-правових гарантій;
- розвиток органічного сільськогосподарського виробництва з метою розширення існуючих і відкриття нових каналів збуту продукції;
- підтримка виробництва через бюджетні та податкові стимули;
- забезпечення систематичного моніторингу дотримання законодавства у сфері виробництва, переробки та збуту продукції, контролю якості харчових продуктів і раціонального природокористування з боку державних органів.

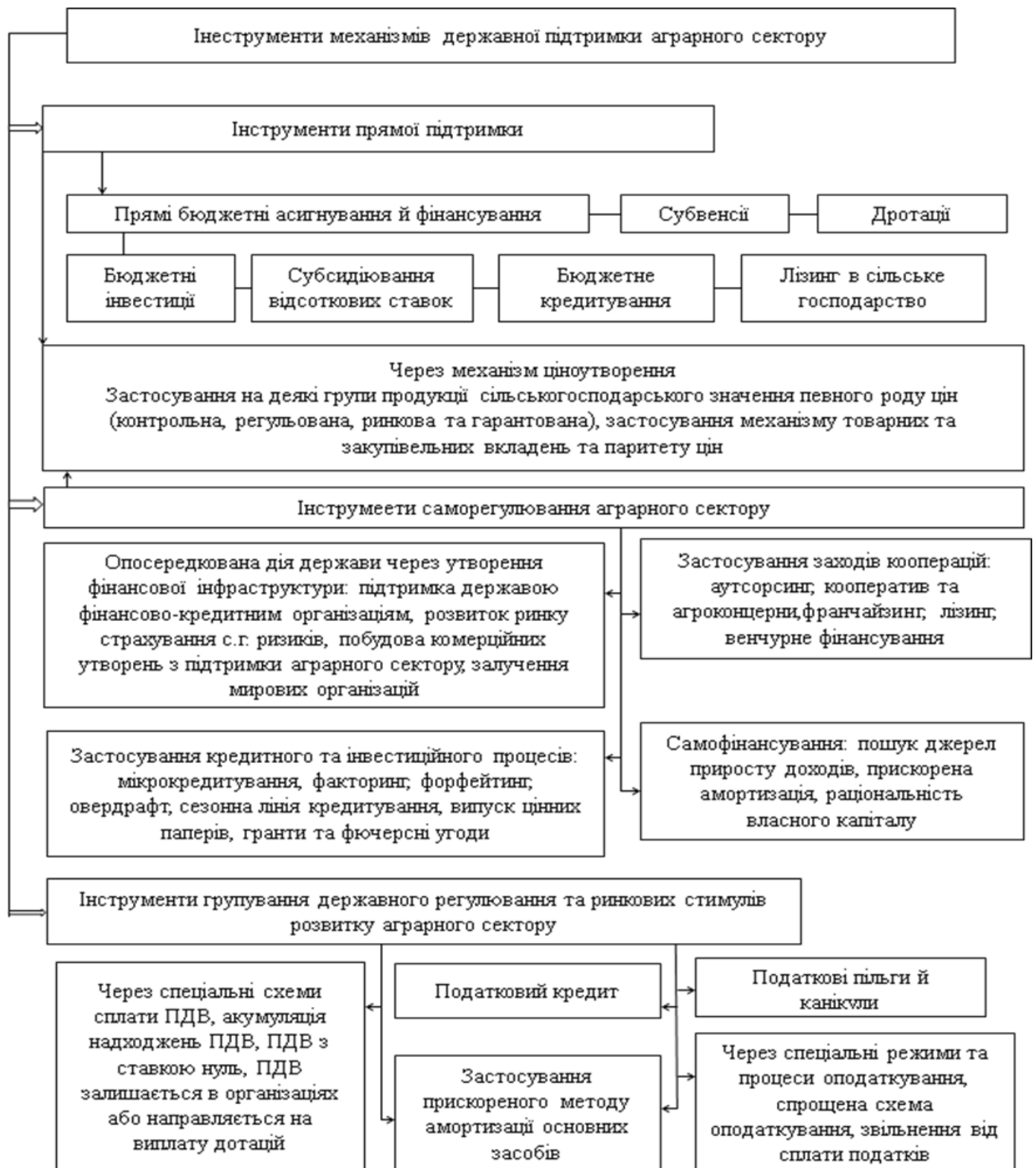

Рис. 1.7. Структура інструментів механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору

*Джерело: систематизовано автором

В умовах обмеженості ресурсів, зокрема фінансових, держава має постійно визначати пріоритети підтримки аграрного сектору, оцінювати необхідні ресурси,

терміни отримання ефекту та очікуваний результат від їх використання в сучасних умовах переходу.

Державна підтримка розвитку аграрного сектору повинна розумітися як комплексна діяльність із соціально-економічним та екологічним спрямуванням, що реалізується через різні інструменти: бюджетні, податкові, грошово-кредитні та цінові. Вона покликана підвищувати фінансово-економічний потенціал аграрного сектору з урахуванням його специфіки.

Здійснюючи цілеспрямовані заходи та адаптуючись до сучасних політичних і глобалізаційних умов, національні регуляторні механізми підвищують ефективність аграрної політики, збільшують надходження до державного бюджету та забезпечують конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на внутрішньому й міжнародному ринках товарів та послуг.

1.3.Методичні підходи до оцінки ефективності механізмів державної підтримки сільськогосподарських підприємств

Існуючі національні механізми регулювання аграрного сектору створюють обмежені стимули для розробки інтенсифікованої аграрної політики та не забезпечують достатніх інструментів контролю її якості. Органи державної влади повинні формувати сприятливі економічні умови для діяльності суб'єктів аграрного сектору, підвищення добробуту сільських громад та соціально-економічного розвитку сільських територій. У результаті ефективної національної земельної політики підвищується рівень державної підтримки розвитку агросектору.

Важливим аспектом державної підтримки є забезпечення раціональності державного регулювання. Для ефективного функціонування процесу підтримки аграрного сектору необхідне методичне забезпечення оцінки якості застосовуваних інструментів та їх здатності вирішувати стратегічні завдання.

Відповідно до чинного законодавства, оцінка ефективності державної підтримки зводиться переважно до контролю цільового використання бюджетних коштів. Це підкреслює важливість розробки дієвої методики оцінки якості механізмів підтримки аграрного сектору.

Головним завданням державного механізму підтримки є забезпечення його раціональності в умовах обмежених фінансових ресурсів. У цьому контексті необхідно визначати соціальний та економічний вплив використання державних фінансових інструментів на розвиток аграрного сектору. Проте єдиної думки щодо методики оцінки ефективності державного регулювання поки що не існує.

Узагальнюючи результати досліджень [65–69], пропонується класифікувати критерії ефективності державної підтримки аграрного сектору (табл. 1.2). Переважно ці критерії спрямовані на максимізацію показників і об'єднані у три групи: загальна оцінка, пряма оцінка та непряма оцінка. Загальнодержавна фінансово-кредитна програма підтримки аграрного сектору вважається ефективною за стандартними показниками динаміки, за винятком рентабельності програми, яка зменшується у міру її реалізації, оскільки обернено пропорційна кінцевій рентабельності. Інакше оцінка ефективності державних фіскальних інструментів буде недостатньо зрозумілою та потребуватиме додаткових комплексних методичних досліджень.

Таблиця 1.2

Класифікація критеріїв ефективності державної підтримки розвитку аграрного сектору

Класифікація групи критеріїв	Базові оціночні	Опосередковані	Безпосередньо оціночні
---------------------------------	-----------------	----------------	---------------------------

Характеристика показників	рівень прибутковості; окупність фінансових програм держави	Відношення одержаної за рахунок виконання фінансових засобів валової продукції на одиницю певного базового показника	величини приросту на одиницю, змінені на коефіцієнт фінансової підтримки (урожайності, дохідності, продуктивності, прибутковості); показники приросту на 1 грн фінансування держави (доходності, прибутку)
Вимір показників	Співвідношення прибутку і витрат	Коефіцієнт чи відсоток росту	Одержані результати в аграрній галузі (грн.) на 1 грн державного фінансування

*Джерело: побудовано автором на основі [67]

У механізмі показників, які характеризують ефективність державної підтримки, можна виділити наступні (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Систематизація груп величин якості державної підтримки розвитку аграрного сектору

Група показників	Характеристика
Величини фінансової ефективності	Звертають увагу на фінансові результати реалізації бюджетної політики безпосередніх представників бюджетних програм

Показники бюджетної ефективності	Відображають наслідки реалізації проекту для державного, обласного та місцевого бюджетів, доходи та видатки
Показники економічної ефективності	Виходять за рамки прямих фінансових інтересів учасників бюджетного механізму й відносяться до переваг для людства
Показники соціальної ефективності	Відображають наслідки здійснення проекту для нарощення площ сільських угідь в складі екологізації й ресурсозбереження
Показники регіональних особливостей соціально й економічного росту	Враховують кількість результатів реалізації бюджетної програми його прямих представників на регіональному щаблі

*Джерело: систематизовано автором на основі [52; 61]

Показники якості фінансових інструментів у національному регуляторному процесі можна оцінювати через приріст доходів суб'єктів аграрного сектору, що виникає внаслідок впровадження новацій у державні регуляторні програми. На наш погляд, основними параметрами оцінки ефективності фінансового регулювання аграрного сектору є:

- відсоток доданої вартості, спрямований на розвиток аграрної сфери;
- взаємозв'язок динаміки інвестицій у аграрний сектор із показниками виробництва та їх фінансово-економічними результатами;
- частка таких складових, як бюджетна, податкова та цінова динаміка, а також грошово-кредитне регулювання, що впливають на ефективність фінансових та виробничих показників;
- порівняння вартості аграрного сектору до та після впровадження відповідних регуляторних інструментів.

Варто зазначити, що при оцінці ефекту державного регулювання необхідно враховувати специфіку окремих заходів. Наприклад, у випадку податкового

регулювання для розрахунку податкових мультиплікаторів слід враховувати результати з певними часовими лагами.

Основним завданням оцінки ефективності державної підтримки є створення умов для активізації виробничих, економічних та соціально-економічних механізмів у аграрному секторі. Впровадження окремих інновацій у сфері державного фінансового регулювання, зокрема податкові новації (фіксований сільськогосподарський податок, нульова ставка ПДВ для певних суб'єктів), показало позитивні результати. Водночас підкреслюється, що процес фінансового регулювання повинен бути постійним і спрямованим на підтримку розвитку виробників, а не на обмеження їх діяльності, що є актуальним у сучасних умовах.

Коригування елементів механізму державної підтримки аграрного сектору можливе завдяки систематичному моніторингу поточного стану внутрішнього та зовнішнього середовища, включаючи промисловість і фінансову систему.

Підхід до вдосконалення національних фінансових інструментів регулювання аграрного сектору має включати: аналіз можливих ризиків та меж їх впливу, розробку методів запобігання або мінімізації негативних наслідків, визначення ключових атрибутів, що забезпечують кращі результати, та векторів реалізації ризиків. Будь-яка діяльність представників держави у формуванні національних механізмів підтримки має базуватися на принципах верховенства права та передбачати підзвітність усіх учасників щодо ефективності діяльності держави, суб'єктів аграрного сектору, інвесторів та партнерів, а також узгодження фінансових інтересів.

На основі зазначеного пропонується оцінювати результати державного фінансового регулювання аграрного сектору за допомогою комплексного показника (1.7).

$$K_{ф-к др.} = I_{эф пр.} \times I_{пл} \times I_{стаб} \times I_{приб} \times I_{кап} \times I_{контр} \times I_{соц}$$

де, $I_{эф пр.}$ – індекс ефективності реалізації програм державної підтримки;

$I_{пл}$ – індекс виконання прогнозованих показників представників

аграрного сектору;

$I_{стаб}$ – це індекс законодавчої стабільності;

$I_{приб}$ – індекс динаміки щабля дохідності аграрного сектору;

$I_{кап}$ – індекс зміни частки власного капіталу учасників аграрного сектору;

$I_{контр}$ – індекс контрольованості з питань здійснення умов державних схем державної підтримки сектору аграрної діяльності;

$I_{соц}$ – індекс динаміки фактичного гарантування суб'єктів соціальної галузі у відповідності до прогнозованих показників.

Слід відзначити роботи провідних економістів у сфері державної підтримки розвитку аграрного сектору [68–69], які ми використовуємо для вдосконалення критеріїв оцінки ефективності державного фінансового регулювання. Основними показниками оцінки діяльності у цьому контексті є:

- коефіцієнт реалізації прогнозованої вартості діяльності суб'єкта аграрного сектору – відношення фактичного показника до планового або попереднього періоду (ефективний рівень = 1);
- експертна оцінка стабільності та надійності законодавчого регулювання національного фінансового механізму аграрного сектору (0,9 і вище);
- темп зростання реальних доходів суб'єктів аграрного сектору, що перевищує темп зростання номінального ВВП (>1);
- відношення частки індивідуального капіталу до планового показника ($=1$);
- коефіцієнт збільшення санкцій за порушення норм Державної програми розвитку аграрного сектору (<1);
- коефіцієнт зростання реального фінансування соціальних суб'єктів у аграрному секторі вище планових значень (>1).

Виходячи з цих критеріїв, можна зробити проміжний висновок: основним цільовим результатом державної підтримки аграрного сектору є досягнення

фінансового та соціального ефекту. Соціальний ефект відображає покращення соціальної сфери – захист населення і працівників аграрного сектору, благоустрій сільських територій, розвиток інфраструктури.

Досліджуючи державну підтримку аграрного сектору як ключовий інструмент національної аграрної політики, ми пропонуємо систематизувати її основні форми:

- пряма – через прямі виплати з бюджету;
- непряма – використання бюджетних коштів як стимулюючого механізму;
- умовно-пряма (посередницька) – організаційно-економічний метод, що опосередковано впливає на сільськогосподарських товаровиробників (рис. 1.10) [68].

У періоди загострення проблем у сільському господарстві стратегічну підтримку країни забезпечують кредити, податкові пільги та інвестиції. Для якісного впровадження цих інструментів необхідно створити потужну науково-методичну базу оцінки ефективності національних механізмів підтримки аграрного сектору.

Для цього потрібно розробити індикатори державної підтримки з урахуванням процесуального впливу домінуючого інструменту підтримки на регульовані державою процеси. Об'єктом дослідження є розвиток аграрного сектору в контексті ефективності використання державних механізмів підтримки, визначений методом вибору ключової складової через стохастичні дослідження. Предметом аналітичного вивчення виступає оцінка державної підтримки під впливом регуляторних фінансових методів.

Для оцінки ефективності застосовуються методи, що поєднують статистичні та якісні підходи: кореляційно-регресійний аналіз, аналіз трендів та інтегральне моделювання. Такі економіко-математичні методи дозволяють оцінити вплив державних фінансових інструментів на розвиток аграрного сектору та сприяють моделюванню альтернативних механізмів підтримки в майбутньому.

Застосування цієї методики передбачає обробку феноменологічних параметрів, які формують визначальні показники та характеризують стан об'єкта дослідження.

Для вдосконалення методичного підходу до оцінки ефективності засобів державної підтримки аграрного сектору нами проведено аналіз існуючих методик оцінювання раціональності державної підтримки в аграрній сфері та запропоновано власні рекомендації. Одночасно здійснено порівняльний аналіз результативності різних схем державного фінансування, що дозволило класифікувати критерії раціональності бюджетного фінансування.

Запропоновано складові методичного підходу до оцінювання ефективності державних інструментів підтримки аграрного сектору, які демонструють ієрархічний зв'язок між потоками фінансових ресурсів, їх безпосереднім використанням і кінцевими результатами – соціальним та економічним ефектом.

Обґрунтовано, що оцінювання ефективності процесів державної підтримки та регулювання має надавати інформацію про абсолютну та відносну ефективність отриманих результатів і створювати основу для порівняльного та ретроспективного аналізу.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Сучасний стан державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств України

Аграрний сектор виступає одним із ключових рушіїв національної економіки. До початку повномасштабної війни галузь демонструвала стабільне зростання на рівні 5–6% щороку. Частка сільського господарства у ВВП становила близько 10%, а разом із переробною промисловістю – близько 16%. Україна посідала провідні позиції на світових ринках окремих видів продовольства, забезпечуючи до 6% глобального споживання калорій. Країна мала конкурентні переваги у торгівлі соняшниковою олією (1-ше місце у світі), ячменем і ріпаком (3-тє і 4-тє місця відповідно), а також низкою інших культур. Щорічна виручка від експорту аграрної та продовольчої продукції сягала 22 млрд дол. США, формуючи приблизно 41% загального експорту.

Розвиток переробної промисловості в аграрній сфері дозволив мінімізувати вплив дисбалансів, типових для системи державної підтримки, та наблизив вітчизняну галузь до стандартів країн Північної Америки та ЄС, забезпечивши їй конкурентоспроможність на світових ринках. Використання великих площ сільськогосподарських угідь стало основою швидкого екстенсивного зростання, яке згодом перейшло у фазу інтенсивного розвитку — за рахунок підвищення

технологічності, збільшення доданої вартості продукції, оновлення техніки, розширення переробних потужностей та модернізації виробництва [42–49].

Запуск земельної реформи активізував ринок землі, суттєво покращив механізми земельних відносин, зменшив рівень корупційних ризиків і зробив аграрну галузь привабливішою для інвесторів. Реформа також створила умови для довгострокових інвестицій, зокрема в закладення садів і виноградників. Паралельно реалізована реформа меліораційної системи надала агровиробникам можливість самостійно вкладати кошти в збільшення площі зрошуваних земель і зменшення витрат на водопостачання, що, у свою чергу, сприятиме зростанню обсягів виробництва. Прийняття закону про кооперацію стимулювало розвиток сільськогосподарських кооперативів, що об'єднують тисячі малих і середніх господарств та підсилюють їхню конкурентоспроможність у порівнянні з великими аграрними компаніями.

Основними стратегічними документами, які визначають пріоритети аграрної політики держави, є:

- Національна економічна стратегія до 2030 року;
- Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року;
- розпорядження КМУ № 688-р від 14.08.2019 р. щодо реалізації Стратегії зрошення та дренажу до 2030 року;
- розпорядження КМУ № 995-р від 23.09.2015 р. «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій»;
- розпорядження КМУ № 489-р від 19.07.2017 р. щодо імплементації зазначеної Концепції [50–59].

Блокада морських портів спричинила різке падіння експорту: із 6–7 млн тонн на місяць обсяги скоротилися до 1,5 млн тонн. Це призвело до зниження внутрішніх цін на аграрну продукцію до рівня, нижчого за собівартість, що загрожує масовими банкрутствами аграрних підприємств. Якщо блокаду не буде знято до початку активної фази збирання врожаю, Україні бракуватиме

потужностей для зберігання близько 15 млн тонн зернових, а відсутність доходів від експорту поставить під загрозу фінансування збиральної та посівної кампаній 2022 року.

За попередніми оцінками FAO, прямі фінансові втрати аграрного сектору можуть досягати 6,5 млрд дол. США. Додатково, близько 5% сільськогосподарських угідь уже зазнали пошкоджень або знищення внаслідок бойових дій.

Внаслідок втрати понад 25% потенційних посівних площ, майже 70% зрошуваних земель, близько 25% ягідників і 20% садів, аграрний сектор України зазнав суттєвого зменшення виробничих можливостей. Витрати на вирощування продукції значно зросли через підвищення вартості добрив, насіння та пального. Значні земельні масиви перебувають під загрозою повної втрати через руйнування або замінування. Суттєво постраждала логістична, транспортна, енергетична та переробна інфраструктура. Через фактичне знищення аграрних підприємств у зонах бойових дій прогнозується скорочення поголів'я тварин майже на 30%.

Крім воєнних викликів, залишилися невирішеними й ті проблеми, що існували до початку масштабної агресії: складність підключення до інженерних мереж, обмеження при експорті продукції (зокрема через квоти ЄС), неузгодженість національного законодавства у сферах безпечності, ветеринарного та фітосанітарного контролю з нормами ЄС, проблеми з блокуванням податкових накладних, а також недостатня інфраструктурна спроможність щодо перевалки й транспортування аграрних товарів.

З початком російської агресії у 2014 році Україна втратила частину сільськогосподарських земель на території Луганської, Донецької областей та тимчасово окупованого Криму. Попри це, аграрний сектор зумів адаптуватися до умов війни та продемонструвати певну стійкість. У 2021 році було зібрано рекордний урожай зернових і зернобобових культур (86 млн т), а Україна зберегла провідні позиції у світовому експорті низки агропродуктів — соняшникової олії, пшениці, кукурудзи та ячменю. Частка агропродукції у структурі товарного експорту країни у 2021 році становила 40,7% (27,7 млрд дол. США).

Водночас модель функціонування аграрної галузі виявилася надзвичайно вразливою. Вона базувалася на масштабності виробництва, сировинному характері продукції та структурній диспропорції: великі підприємства (переважно агрохолдинги) зосереджувалися на вирощуванні рентабельних та швидкоокупних культур, тоді як дрібні фермери виробляли трудомістку продукцію тваринництва, овочівництва та ягідництва. Ці дисбаланси стали особливо помітними під час повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Найвразливішими аспектами функціонування аграрної галузі стали:

- **Неможливість обробітку земель у зоні бойових дій.** Частина площ недоступна через окупацію, постійні обстріли або замінування. Противник навмисно завдає ударів по техніці та посівам, особливо в період дозрівання та збору врожаю.
- **Блокування морського експорту.** Немоżliвість використовувати морську логістику знижує прибутковість аграріїв, скорочує валютні надходження, стимулює світову продовольчу інфляцію, підвищує ризик голоду в окремих країнах і може спричинити нові міграційні хвилі.
- **Руйнування виробничої та логістичної інфраструктури.** Знищення складів, зернохосовищ, техніки та логістичних вузлів створює критичні перешкоди для виробництва та зберігання продукції.
- **Дефіцит матеріально-технічних ресурсів.** Нестача фінансів і невизначеність щодо безпекових умов обмежують можливості аграріїв закуповувати добрива, паливо, засоби захисту рослин, підтримувати техніку, що веде до зниження урожайності та деградації ґрунтів.
- **Проблеми продовольчого забезпечення населення в окупації та прифронтових територіях.** Постійні бойові дії унеможлиблюють стабільні поставки продуктів людям, які не можуть евакуюватися.

Через біологічні цикли рослин і тварин аграрне виробництво має тривалий період окупності та не допускає швидких змін. Тому оперативно скоригувати структуру посівів, зокрема озимих культур, було неможливо. У 2022 році

змінилася структура посівних площ: незначно збільшилися площі під яровою пшеницею та соєю, тоді як під експортноорієнтованими культурами спостерігалось скорочення. Зменшення посівів кукурудзи та соняшнику зумовлено зростанням логістичних ризиків, а також орієнтацією виробників на культури з вищою ціною за тонну.

За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень, на перебудову структури посівів вплинули такі чинники, як собівартість виробництва на 1 гектар, можливість реалізації продукції на внутрішньому ринку, урожайність та ринкова ціна. Найважливішим фактором стала саме ціна за тонну, що визначило пріоритет вирощування олійних культур у складних логістичних умовах.

З огляду на невизначеність перебігу війни, поряд із вирішенням нагальних проблем необхідно формувати довгострокову стратегію розвитку аграрного сектору. Тому ключовими напрямками забезпечення його стійкості та адаптивності в умовах воєнного часу мають бути такі [79-82] :

- ✓ **Запровадження прямих і непрямих фінансових інструментів, спрямованих на підтримку фермерських господарств, збереження їхніх працівників і недопущення банкрутств.** Через воєнні дії значна кількість фермерів і працівників аграрних підприємств була змушена не тільки припинити господарську діяльність, а й залишити власні домівки. Можливість відновлення їхнього бізнесу на особистих землях залишається невизначеною, що підвищує ризик остаточного виходу цих виробників із сектору або зміни профілю діяльності. Особливо це стосується малих господарств, які спеціалізувалися на сезонному виробництві.
- ✓ **Забезпечення можливості збору врожаю сільськогосподарських культур.** Для цього необхідно створити достатні запаси пально-мастильних матеріалів, які дадуть змогу аграріям проводити всі необхідні польові роботи, пов'язані з доглядом і збиранням майбутніх урожаїв. На рівні громад бажано формувати локальні резерви пального (зокрема невеликі партії у автоцистернах різного об'єму) для його використання виключно в аграрних потребах.

- ✓ **Посилення стійкості продовольчих систем громад** шляхом стимулювання створення замкненого циклу забезпечення матеріально-технічними ресурсами (сільськогосподарська техніка, добрива, засоби захисту рослин) у межах громади. Також важливо розвивати локальну інфраструктуру виробництва, переробки, зберігання та реалізації аграрної продукції та продуктів харчування, що дозволить забезпечити автономність та зменшити залежність від зовнішніх каналів постачання.
- ✓ **Оптимізація структури посівних площ** відповідно до пріоритетів внутрішнього ринку щодо основних харчових продуктів, потреб тваринництва та можливостей переробної промисловості. Такий підхід уможливить стабільне забезпечення харчової промисловості сировиною та сприятиме переорієнтації експортних поставок у бік більш рентабельної, менш логістично ризикованої та водночас високотехнологічної продукції з великою доданою вартістю.
- ✓ **Оперативне відновлення логістичних можливостей експорту аграрної продукції.** У період, коли деякі країни вже скасували експортні обмеження на ввезення українських продуктів, необхідно активізувати встановлення та розширення довготривалих партнерських зв'язків між українськими компаніями та іноземними імпортерами. Важливим завданням є пошук нових каналів постачання продукції на європейські та світові ринки й закріплення присутності українських постачальників на них.
- ✓ **Формування Стратегії розвитку аграрного сектору,** яка має врахувати його конкурентні переваги та передбачити розширення багатоукладності, збалансування структури виробництва, підвищення рентабельності інвестицій та ефективності використання земельних ресурсів. Стратегія повинна орієнтуватися на масштабне впровадження інновацій, збільшення обсягів глибокої переробки сільськогосподарської продукції, зростання частки готових харчових товарів із високою доданою вартістю в експорті, адаптацію до

кліматичних змін і широке застосування сучасних цифрових технологій.

Державне сприяння розвитку аграрного сектору України здійснюється у тісному зв'язку з реалізацією державної управлінської політики, ґрунтуючись на визначених критеріях пріоритетності та доцільності. Воно формується відповідно до розроблених програм, концепцій, стратегій та з урахуванням вимог і очікувань міжнародної спільноти, перед якою Україна має певні зобов'язання. На цьому тлі глобальна продовольча криза щороку поглиблюється, економічні й фінансові потрясіння як у країні, так і за її межами поширюються, світові природні ресурси невпинно виснажуються, а екологічна ситуація погіршується. Ці процеси супроводжуються кліматичними змінами та погіршенням рівня здоров'я і якості життя населення планети [1–4].

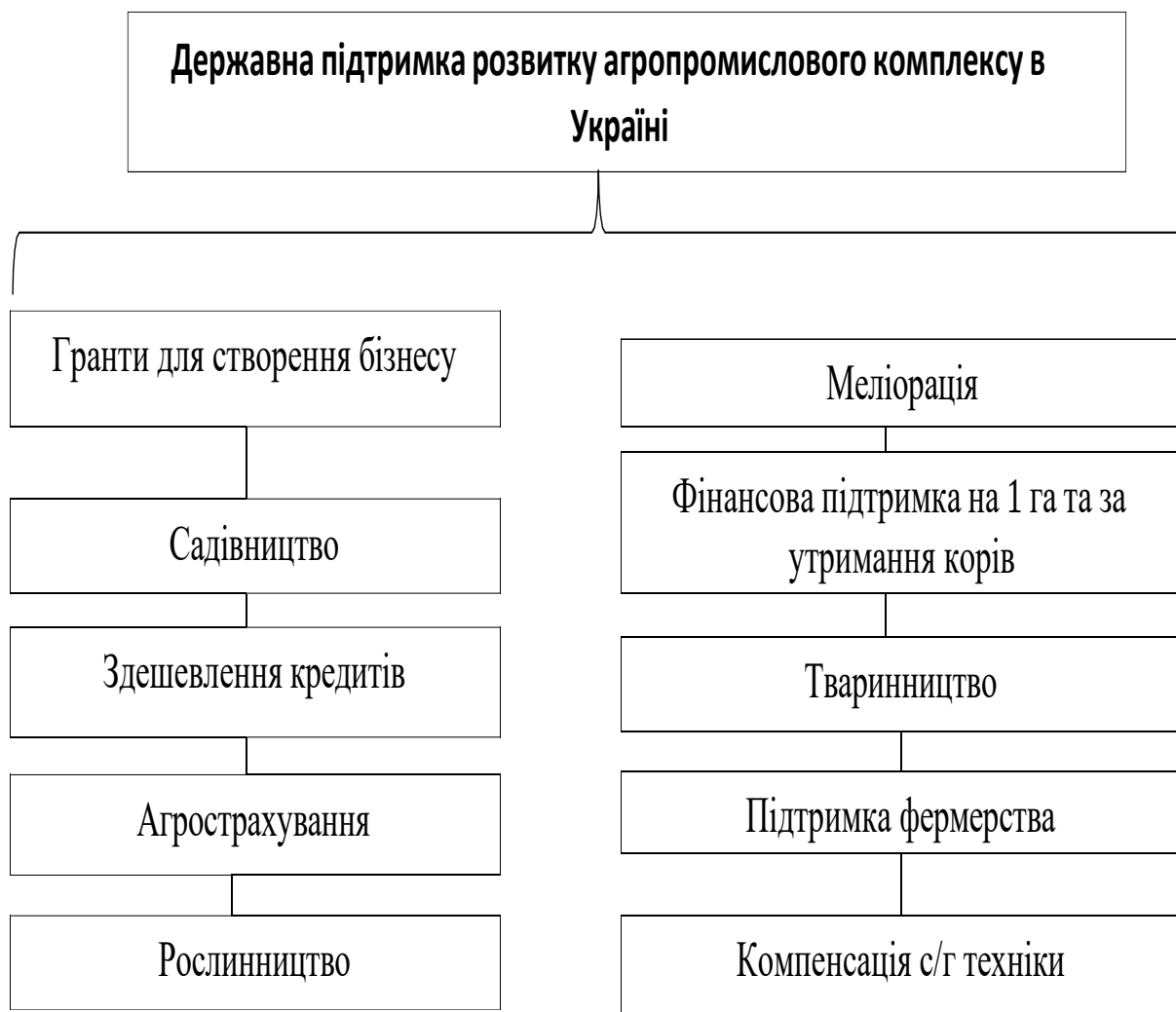

Рис. 2.1. Вектори державної підтримки розвитку аграрної сфери в Україні

Зазначені та інші фактори свідчать про нагальну потребу посилення інтенсифікації діяльності аграрної сфери, адже саме вона є одним із ключових шляхів підвищення конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації світових економічних процесів на аграрному ринку.

Український аграрний сектор має значний інноваційний потенціал, здатний забезпечити державі високий рівень науково-технологічного прогресу та впливу в міжнародному бізнес-середовищі. Водночас виробничі ресурси та сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура продовжують залишатися головними чинниками зростання галузі, яка й надалі орієнтується переважно на експорт сировини. Подальше поглиблення низькотехнологічних виробничих тенденцій та тривалий спад вітчизняного аграрного виробництва підкреслюють необхідність

упровадження науково обґрунтованих підходів до активізації й оптимізації роботи підприємств аграрної сфери. Нині одним із пріоритетів державної політики повинна стати модернізація промисловості загалом та аграрної галузі зокрема — на основі інтенсифікації виробництва й раціонального використання її техніко-наукового потенціалу [5–10].

На сучасному етапі важливо застосовувати комплексні інструменти для підтримки інноваційного розвитку українських підприємств, у тому числі аграрних, на всіх етапах науково-методичної та виробничої діяльності. Це передбачає формування попиту на результати досліджень та інноваційних розробок, на висококваліфіковані кадри, а також створення умов для випуску продукції з високою доданою вартістю. Схему правового регулювання державної підтримки розвитку агропромислового комплексу в Україні представлено на рис. 2.2 [11–23].

Базові положення державної підтримки аграрної сфери визначено Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV. Згідно з ним, державні заходи спрямовуються на забезпечення продовольчої безпеки та сталий розвиток аграрної галузі.

Крім того, ключові завдання 10-річного «Європейського плану для України» [24] зосереджені на формуванні сприятливого інвестиційного середовища та стимулюванні економічного зростання. Серед визначених для аграрної галузі пріоритетів передбачено: гармонізацію українського законодавства з нормами ЄС, удосконалення механізмів державної підтримки сільського господарства, активізацію диверсифікації виробництва, розвиток сільських територій, посилення системи безпечності харчових продуктів, розв’язання проблем логістики, підвищення ефективності землекористування, оптимізацію управління водними ресурсами, розширення доступу до аграрних ресурсів, удосконалення фінансових механізмів та систем управління ризиками.

Таблиця 2.1.

**Правове регулювання державної підтримки розвитку
аграрного сектору в Україні**

<i>Державні програми підтримки діяльності аграрного сектору</i>	Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» Постанова Кабінету Міністрів від 08.02.2017 року № 77 «Про ухвалення Порядку застосування коштів, закладених у державному бюджеті для економічної підтримки сільгосптоваровиробників
<i>Гарантування підтримки фермерства</i>	Постанова Кабінету Міністрів від 07.02.2018 року № 106 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для реалізації фінансової підтримки розширення фермерських господарств» Постанова Кабінету Міністрів від 22.05.2019 року № 565 «Про ухвалення Порядку надання сімейним фермерським господарствам фінансової підтримки додатково через програму доплати на користь застрахованих осіб – членів та голови сімейного фермерського господарства окремого внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування»
<i>Підтримка тваринництва</i>	Постанова Кабінету Міністрів від 07.02.2018 року № 107 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для державної підтримки розширення тваринництва й переробки сільськогосподарських товарів» Постанова Кабінету Міністрів від 15.07.2005 року № 587 «Про ухвалу

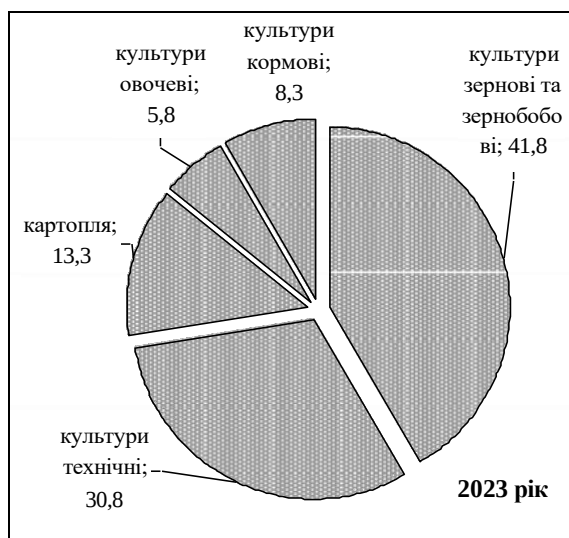
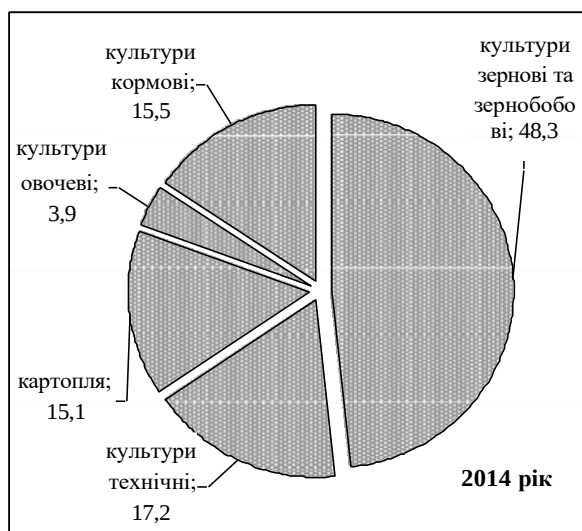
Культури зернові та зернобобові	303,7	302,2	304,5	297,0	295,9	318,1	306,6	318,5	326,5	311,9	102,7
Буряк цукровий фабричний	15,8	12,4	13,2	15,7	11,6	11,0	12,6	14,2	15,0	14,7	93,0
Соняшник	14,4	11,4	26,7	35,2	34,2	25,6	30,5	40,5	43,5	39,3	272,9
Картопля	95,2	94,5	94,0	94,7	94,3	94,2	94,8	95,5	98,9	99,4	104,4
Культури овочеві	24,4	25,1	25,5	25,6	26,1	36,5	42,1	42,3	43,2	43,6	178,7
Плодові та ягідні культури	14,5	14,4	14,4	14,8	15,0	15,1	15,0	14,8	14,6	14,2	97,9

*Джерело: [12]

Аналіз даних таблиці свідчить, що у Львівській області впродовж досліджуваного періоду відбулося зростання посівних площ таких культур: соняшнику — на 24,9 тис. га (що становить 172,9%), овочевих культур — на 19,2 тис. га (78,7%), зернових і зернобобових — на 8,2 тис. га (2,7%) та картоплі — на 4,2 тис. га (4,4%). Натомість скорочення площ зафіксовано лише у вирощуванні цукрових буряків — на 1,1 тис. га (7,0%) та плодово-ягідних культур — на 0,3 тис. га (2,1%).

Окрім кількісних змін, що характеризують динаміку посівних площ у сільськогосподарських підприємствах області, важливо оцінити й якісні трансформації, які відбулися у цій сфері протягом аналізованих років. Для цього було здійснено порівняння структури посівних площ між 2023 та 2014 роками, результати чого наведено на рис. 2.2.

Під терміном «структура посівних площ» слід розуміти співвідношення різних видів сільськогосподарських культур — у відсотковому або абсолютному вимірі — які займають певну площу землі в межах конкретного часового проміжку.

структура посівних площ сільськогосподарських культур у господарствах Львівської області у 2014 та 2023 рр. *

*Джерело: [12]

Порівняння структури посівних площ у сільськогосподарських підприємствах Львівської області за 2014 та 2023 роки засвідчує, що протягом останнього десятиліття відбулося збільшення частки технічних культур — на 13,6 в.п., а також овочевих культур — на 1,9 в.п. Водночас частка зернобобових, картоплі та кормових культур скоротилася відповідно на 13,0, 1,8 та 7,2 відсоткових пункту.

Урожайність виступає комплексним індикатором, що відображає сукупний вплив природних умов, технологічного забезпечення та економічних факторів на результати діяльності агровиробників. На її рівень впливають застосовані технології вирощування культур, методи обробітку ґрунту, система удобрення, використання засобів захисту рослин, якість посівного матеріалу, організація праці та інші чинники. Зростання урожайності є ключовою умовою підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Далі представлено дані щодо рівнів урожайності основних видів сільськогосподарських культур у господарствах Львівської області за 2014 та 2023 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Урожайність основних видів сільськогосподарських культур у господарствах Львівської області у 2014 та 2023 роках*ц/га

Культури	2014 р.	2023 р.	2023 р. до 2014
----------	---------	---------	-----------------

			р.:	
			+,-	%
Культури зернові та зернобобові	47,0	57,5	+10,5	122,3
Соя	21,3	31,7	+10,4	148,8
Соняшник	20,3	26,5	+6,2	130,5
Буряк цукровий фабричний	495,0	659,0	+164,0	133,1
Ріпак і кольза	30,4	34,5	+4,1	113,5
Картопля	180,0	184,0	+4,0	102,2
Культури овочеві (включаючи закритий ґрунт)	196,0	197,0	+1,0	100,5
Коренеплоди кормові	336,0	329,0	-7,0	97,9
Кукурудза кормова	221,0	336,0	+115,0	152,0
Культури плодові та ягідні	77,4	110,5	+33,1	142,8

*Джерело: [12]

Аналіз даних таблиці 2.2 показує, що у 2023 році порівняно з 2014-м найбільш інтенсивне зростання урожайності спостерігалось у вирощуванні кормової кукурудзи — на 115 ц/га, або 52,0%. Значне підвищення також зафіксовано щодо сої (на 10,4 ц/га, або 48,8%), плодових і ягідних культур (на 33,1 ц/га, або 42,8%), фабричного цукрового буряка (на 164 ц/га, або 33,1%), соняшнику (на 6,2 ц/га, або 30,5%), зернових і зернобобових культур (на 10,5 ц/га, або 22,3%), ріпаку та кользи (на 4,1 ц/га, або 13,5%) і картоплі (на 4 ц/га, або 2,2%). Невелике зниження урожайності виявлено лише у вирощуванні кормових коренеплодів — на 7,0 ц/га, або 2,1%.

Отримані результати свідчать про помітне підвищення ефективності виробничих процесів у рослинництві, що формує основу стабільного та поступального розвитку агропромислового комплексу регіону.

Щодо другої за значенням галузі сільськогосподарського виробництва — тваринництва — слід відзначити, що протягом останнього десятиліття в цій сфері також відбулися істотні трансформації. Як видно з даних таблиці 2.3, позитивна динаміка поголів'я спостерігалася лише у свинарстві та птахівництві.

Таблиця 2.3

Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня* тис. голів

Види тварин	Роки		2024 р. до 2015 р.:	
	2015	2024	(+,-)	%
Велика рогата худоба - усього	210,3	83,4	-126,9	39,7
у тому числі корови	136,7	58,1	-78,6	42,5
Свині	340,0	424,5	+84,5	124,9
Вівці та кози	31,3	25,5	-5,8	81,5
Птиця свійська	8682,8	11014,5	+2331,7	126,9

*Джерело: [12]

Як свідчать дані, приріст поголів'я спостерігався у свинарстві — на 84,5 тис. голів, або 24,9%, та у птахівництві — на 2 331,7 тис. голів, або 26,9%. Водночас чисельність великої рогатої худоби скоротилася на 126,9 тис. голів, або на 60,3%. Ці зміни безпосередньо вплинули на обсяги виробництва окремих видів продукції тваринництва (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Виробництво основних видів продукції тваринництва у Львівській області у
2014 та 2023 рр. *

Вид продукції	Роки		2023 р. до 2014 р.:	
	2014	2023	(+,-)	%
Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, тис. т	124,3	151,8	+27,5	122,1
Обсяг виробництва (валовий надій) молока, тис. т	601,0	322,9	-278,1	53,7
Кількість одержаних яєць від птиці свійської, млн. шт.	519,3	617,5	+98,2	118,9

*Джерело: [12]

Розрахунки показують, що протягом 2014–2023 рр. щорічне зростання забійної ваги сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, становило в середньому 3,1 тис. тонн, а виробництво яєць від свійської птиці — 10,9 млн штук на рік. Натомість обсяг виробництва молока (валовий надій) зменшувався у середньому на 30,9 тис. тонн щорічно.

Варто зазначити, що ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від рівня розвитку переробної галузі регіону. Переробка сільськогосподарської продукції дозволяє отримувати готові товари з високою доданою вартістю, підвищуючи рентабельність первинної

продукції. Розвинута переробна інфраструктура стимулює аграрний сектор впроваджувати нові технології у виробництві сировини, що позитивно впливає як на доходи сільськогосподарських підприємств, так і на конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Якщо розглядати конкретно сферу переробки тваринницької продукції у Львівській області за останні роки, динаміку надходження сільськогосподарських тварин на переробні підприємства можна оцінити за даними табл. 2.5 і 2.6. Загальний обсяг надходження тварин за період 2021–2023 рр. зріс на 142 613,6 т або на 178,8%, у тому числі за рахунок закупівель — на 76 825,7 т, що становить 362,0%. Зокрема, надходження великої рогатої худоби зросло на 1 689,1 т (148,7%), а свиней — на 63 930,1 т (318,5%).

Таблиця 2.5

Надходження сільськогосподарських тварин на переробні підприємства
Львівської області у 2021 та 2023 рр. *

Показник	Обсяг надходжень, т			Середня ціна купівлі, грн.		
	2021 р.	2023 р.	2023 р. у % до 2021 р.	2021 р.	2023 р.	2023 р. у % до 2021 р.
Загальне надходження (у т.ч. давальницька сировина)	79783,0	222396,6	278,8	х	х	х
у тому числі куплено — усього	21225,0	98050,7	462,0	36606,1	57559,4	157,2
у тому числі за видами						
велика рогата худоба	1136,0	2825,1	248,7	36555,2	44647,6	122,1
свині	20075,0	84005,1	418,5	36615,8	60797,0	166,0

*Джерело: [13]

Хоча динаміка надходження молока на переробні підприємства Львівської області у 2021–2023 рр. була значно нижчою порівняно з надходженням тварин, майже 5% зростання за цей період теж є позитивним результатом.

Слід зауважити, що регіон має значний потенціал для подальшого збільшення виробництва молока. Яскравим прикладом є введення в 2023 році в експлуатацію першого кооперативного молокопереробного заводу «Набіл» у селі Утішків Красненської територіальної громади в рамках програми «Розвиток

молочного бізнесу в Україні», що фінансується урядом Канади та українськими учасниками.

Початкова потужність заводу становить 25 тис. літрів молока за зміну, з перспективою збільшення добової переробки до 75 тис. літрів. Основним асортиментом продукції стануть пастеризоване молоко, різні види сирів, йогурти, кефір, масло та сметана.

Що стосується загальної динаміки виробництва аграрної продукції у Львівській області за галузями (рис. 2.4), позитивні зміни спостерігалися переважно у рослинництві. Темп зростання обсягів у цій галузі у 2023 році порівняно з 2014 роком склав 145,1%, тоді як у тваринництві — лише 97,7%.

2.2. Інституційно-законодавчий механізм державної підтримки розвитку аграрного сектору

Міністерство аграрної політики є головним органом виконавчої влади в Україні, відповідальним за розвиток аграрного сектору, зокрема сільськогосподарських підприємств. У період з вересня 2019 по січень 2021 року міністерство було перейменоване на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (МЕРТ). Від 2021 року розпочався процес відновлення попередньої назви. Постанова Кабінету Міністрів України від лютого 2021 року окреслює функції Мінфіну, серед яких створення та реалізація державної політики у різних сферах, включно із сільським виробництвом, рибальством, безпекою продовольства, розвитком сільських територій та земельних ділянок.

Сільськогосподарські виробники мають право на сплату єдиного податку у відсотках від встановленої вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, затвердженої станом на 1 липня 1995 року та скоригованої відповідно до індексу споживчих цін. Введений у 1998 році єдиний податок спочатку замінив дванадцять попередніх податків для сільськогосподарських підприємств. Нині єдиний податок заміщує три податки: податок на прибуток, земельний податок (для ділянок, задіяних у сільськогосподарському виробництві) та збір за спеціальне використання води. Всі інші податки, що раніше входили до єдиного податку, сплачуються окремо. Механізм єдиного податку забезпечує

опосередковані податкові пільги для аграрного сектору, які за останні роки становили близько 4,3 млрд грн (приблизно 150 млн дол. США) на рік.

Щорічний закон «Про Державний бюджет України» визначає фінансові обсяги підтримки сільськогосподарських підприємств. У 2021 році дотації сільгоспвиробникам зросли до 4,7 млрд грн (166 млн дол. США), що перевищує виділення 2019–2020 років (по 4,0 млрд грн).

Окрім єдиного податку, бюджетна програма «Фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств» передбачає ряд постійних заходів: компенсацію частини вартості сільськогосподарського обладнання, відсоткове субсидування банківських кредитів. Для тваринництва це включає часткову компенсацію витрат на будівництво та відновлення ферм, фінансування племінної худоби, подушні надходження на корів та молодняк ВРХ, а також компенсацію при закупівлі високопородних тварин, сперми та ембріонів.

Згідно з постановою КМУ від червня 2017 року, з липня 2017 року не здійснюється ринкове регулювання цін на продовольчі товари. Проте Державний матеріальний резерв України формує та зберігає запаси основних товарів, у тому числі сільськогосподарської продукції, закупівлі проводяться через відкриті торги.

Закон «Про сільськогосподарську кооперацію», що набув чинності в листопаді 2020 року, регламентує створення, управління та ліквідацію кооперативів, усуваючи попередню диференціацію між обслуговуючими та виробничими підприємствами та визначаючи кооперативи як ключовий елемент організації аграрного сектору.

Україна є членом СОТ з травня 2008 року. Держава застосовує імпортні ставки на більшість сільськогосподарської продукції, із середньою ставкою максимально сприятливого режиму (РНС) 9,1%, що перевищує середній рівень для несільськогосподарських товарів на 3,7%. Для більшості імпортних товарів застосовуються адвалорні ставки, а глобальна тарифна квота на цукор-сирець залишалась стабільною, застосовуючись лише у 2011 та 2021 роках. Експортне

мито стосується олійних культур, необроблених шкір та живих тварин, при цьому після вступу України до СОТ ці ставки поступово знижуються.

За період 2020–2023 років державна фінансова підтримка аграрного сектору включала здешевлення кредитів, підтримку тваринництва та фермерських господарств, садівництва, а також економічну підтримку сировинного забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Фінансове забезпечення державної підтримки розвитку аграрного сектору України у 2019-2023 рр., млрд грн

Програми	Роки								2023 р. до 2020 р. (+/-)
	2020		2021		2022		2023		
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план
Зменшення ціни кредитів	0,266	0,265	0,451	0,449	1,200	1,050	1,200	1,2	0,935
Підтримка у фінансуванні	0,955	0,695	0,682	0,64	1,000	0,986	1,000	0,998	0,303
Підтримка фермерів	0,210	0,048	0,465	0,416	0,400	0,032	0,210	0,2	0,152
Підтримка галузі тваринництва	2,401	2,393	2,930	2,432	1,000	1,039	1,150	1,14	-1,253
Підтримка галузі садівництва	0,400	0,397	0,400	0,398	0,400	0,290	0,450	0,45	0,053
Інші заходи	0,194	0,435	0,053	0,153	0,267	0,563	0,490	0,5	0,065
Всього видатків	4,426	4,233	4,981	4,488	4,267	3,960	4,500	4,488	0,255

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

Партнерство України з Європейським Союзом у рамках Угоди про асоціацію, ратифікованої у 2014 році, істотно вплинуло на державну політику. У рамках цієї угоди 27 червня 2014 року було підписано Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка тимчасово застосовувалася з 1 січня 2016 року і набула чинності 1 вересня 2017 року. Лібералізація торгівлі між Україною та ЄС відбувається протягом перехідного періоду тривалістю 7–10 років.

Європейський Союз відкрив тарифні квоти (TRQ) для безмитного імпорту ключових українських агропродовольчих товарів, включно з зерном, продукцією м'ясо-молочного сектору та цукром, а також надав необмежений доступ для інших товарів. Україна, у свою чергу, поступово зменшує імпорتنі мита на товари з ЄС: майже 40% мит було ліквідовано одразу після набуття угодою чинності, ще близько 50% буде скасовано протягом перехідного періоду. Для близько 10% тарифних ліній, що охоплюють молочні продукти, яйця, цукор, тваринні олії та жири, а також корми для тварин, тарифи залишаються без змін.

З 1 січня 2016 року Україна застосовує три нульові тарифні квоти на імпорту із ЄС: свинину, м'ясо птиці та напівфабрикати з них. Партнери також зобов'язалися не використовувати експортні субсидії для спільної торгівлі сільськогосподарськими продуктами.

ПВЗВТ враховує фундаментальні правила СОТ щодо нетарифних обмежень, зокрема заборону на обмеження імпорту та експорту. Водночас проблемою для інтеграції залишається невідповідність українських норм стандартам ЄС у сфері безпеки харчових продуктів, ветеринарії та фітосанітарії. Угода передбачає технічні регламенти, стандарти відповідності та співробітництво України та ЄС у цих сферах. У 2016 році було ухвалено Комплексну стратегію імплементації законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, яка спрямована на гармонізацію українського законодавства з вимогами ЄС.

Інші угоди про вільну торгівлю України включають:

- ЗВТ з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) з червня 2012 року;
- Угоду про вільну торгівлю з країнами СНД з серпня 2012 року та двосторонні домовленості з учасниками СНД;
- ЗВТ з Канадою з серпня 2017 року;
- ЗВТ з Ізраїлем та Великою Британією, що набрали чинності в січні 2021 року;
- Угоду про ЗВТ з Туреччиною, узаконену у лютому 2022 року.

У липні 2019 року КМУ затвердив Стратегію розширення експорту агропродовольчих товарів до 2026 року, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення асортименту та підтримку продовольчих брендів України.

Щодо екологічного аспекту, у 2019 році сільське господарство забезпечило 42,5 Мт CO₂ екв., або 12,8% викидів парникових газів в Україні. Основним джерелом викидів є закис азоту (N₂O) – 78% від загальних викидів, далі йде метан – 21%. Порівняно з 1990 роком, викиди зменшилися на 51%, проте зросли на 27% у 2010 році.

Україна підписала Паризький меморандум Рамкової конвенції ООН щодо зміни клімату у квітні 2016 року та затвердила його у вересні 2016 року. Оновлений національно визначений внесок (NDC), ухвалений КМУ у липні 2021 року, передбачає скорочення викидів економіки на 65% порівняно з рівнем 1990 року до 2030 року та досягнення вуглецевої нейтральності не пізніше 2060 року. NDC охоплює енергетику, промисловість, сільське господарство, землекористування, лісництво та управління відходами.

У жовтні 2021 року Україна приєдналася до ініціативи Global Methane Pledge, створеної ЄС та США, яка передбачає скорочення глобальних викидів метану на 30% від рівня 2020 року до 2030 року, що потенційно дозволить знизити потепління планети більш ніж на 0,2°C до 2050 року.

У грудні 2016 року Кабінет Міністрів України ухвалив **Національну концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату до 2030 року**. Наприкінці 2017 року був затверджений **План заходів щодо її впровадження**, а в липні 2018 року – **Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року (SLCD)**. SLCD визначає скоординований шлях для різних секторів економіки, забезпечуючи відокремлення економічного та соціального розвитку від зростання викидів парникових газів.

Державна економічна стратегія до 2030 року, ухвалена КМУ у березні 2021 року, слугує основою для розробки міністерствами та іншими центральними

органами виконавчої влади законодавства, програм заходів і стратегічних планів. Її мета – зробити Україну глобальним центром продовольчої безпеки та провідним постачальником високотехнологічних і продуктивних агропродовольчих товарів з максимальною доданою вартістю.

Стратегія визначає **сім ключових цілей для аграрного та продовольчого секторів:**

1. Забезпечення стимулювання та дорадчої підтримки аграрного сектору (підвищення інституційної спроможності, ефективності політики, вдосконалення земельного ринку).
2. Надання учасникам ринку якісної інфраструктури.
3. Покращення доступу до ресурсів та сучасних технологій.
4. Балансування виробництва високорентабельних і низькорентабельних товарів для підвищення прибутковості галузі.
5. Сприяння розвитку переробної індустрії.
6. Збільшення торгівлі високовартісними продуктами на внутрішньому та зовнішньому ринках.
7. Забезпечення виробництва та експорту якісної, безпечної та здорової продукції сільськогосподарського та промислового значення.

2.3. Оцінка ефективності підтримки державою сільськогосподарських підприємств України.

Інноваційна діяльність у господарствах аграрного сектору тісно пов'язана з покращенням технологій виробництва, оновленням технічного оснащення, підвищенням раціональності виробничих процесів та зміцненням конкурентних переваг не лише на національному, а й на міжнародному рівні завдяки науково-дослідним і технологічним досягненням. Аналіз кризового стану галузі та вибір оптимальних напрямів розвитку технологічних механізмів сприяє активізації інновацій і є ключовим чинником швидкого та раціонального розвитку аграрного сектору. Такий підхід відкриває можливості виходу на міжнародні ринки, що

надзвичайно важливо для України з огляду на її потенціал у сільському господарстві.

Україна має сприятливі природні умови та вигідне територіальне розташування для ведення сільськогосподарської діяльності. Водночас держава не здатна повністю забезпечити населення доступними цінами на аграрну продукцію через технологічну відсталість і неефективність багатьох виробничих процесів.

Оцінка стану розвитку аграрного сектору здійснюється за комплексом показників та методологією, викладеною в п. 1.3 дослідження. Спершу варто проаналізувати сучасний стан державної підтримки аграрного сектору. За класифікацією Світового банку, Україна належить до держав із доходом нижче середнього, проте її значна територія родючих орних земель зміцнює позиції сільського господарства як ключового сектору економіки. Незважаючи на певне зниження частки сектора, він усе ще формує 9% ВВП та забезпечує роботою 14% населення. Аграрний експорт становить близько 45% від загального обсягу експорту країни.

Близько 80% земель сільськогосподарського призначення є орними, а посіви формують майже три чверті всіх сільгоспкультур, тоді як у 1990-х роках цей показник становив дві третини. У 2018 році домогосподарства аграрного сектору та окремі фермери виробляли 37% рослинницької та 53% тваринницької продукції України (Нів'євський, Яворський та Донченко, 2021). Сільські домогосподарства переважно орієнтовані на власне споживання, а значна частина продукції не надходить на внутрішній ринок і не формує ринкову вартість. Корпоративні підприємства, зокрема ТОВ та акціонерні товариства, забезпечують решту виробництва.

У 2013–2015 роках ВВП України знизився на 19%, а річна інфляція зросла до майже 50%. Економіка стабілізувалася та розвивалася у 2016–2019 роках із річним приростом ВВП від 2,4% до 3,5%, а інфляція зменшилася. У 2020 році, через пандемію COVID-19 та обмежувальні заходи, ВВП знизився на 4%, а

інфляція впала до менше 3%, водночас рівень безробіття залишався високим – 9,5%.

Україна є одним із провідних світових експортерів сільськогосподарської продукції, передусім зернових культур (пшениці, ячменю, кукурудзи) та олійних культур (соняшник, ріпак). Експорт продукції аграрного сектору стрімко зростає у 2000–2012 роках, після чого відновився після спаду 2012–2015 років.

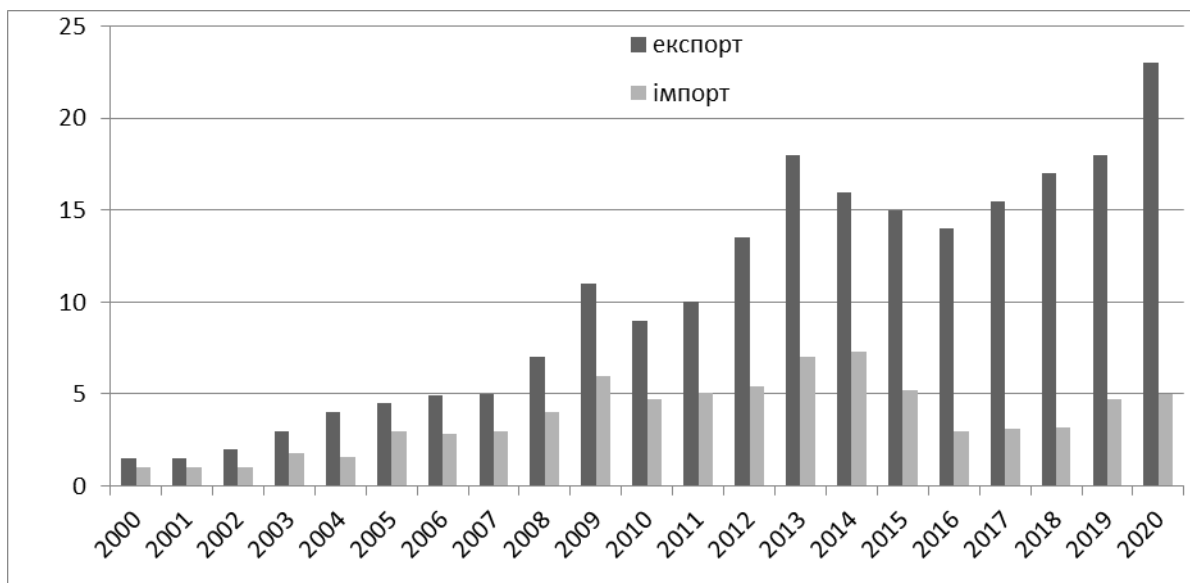

Рис. 2.5. Торгівля товарами аграрного сектору в Україні, з 2000 по 2020 роки (млрд доларів США)

Експорт аграрної продукції України переважно складається з сировини та напівфабрикатів для промислової переробки, тоді як імпорт є більш різноманітним: близько 68% імпортованої продукції аграрного сектору становлять як первинні товари, так і перероблені продукти для кінцевого споживання.

Протягом останнього десятиліття (до 2021 року) виробництво в сільському господарстві та сумарна факторна продуктивність зростали темпами, значно вищими за середньосвітові: відповідно на 2,8% та 5,6% на рік. У той же час використання проміжних ресурсів та основних факторів виробництва, зокрема праці, зменшилося. Структуру зростання виробництва аграрного сектору України у 2010–2021 рр. відображено на рис. 2.6.

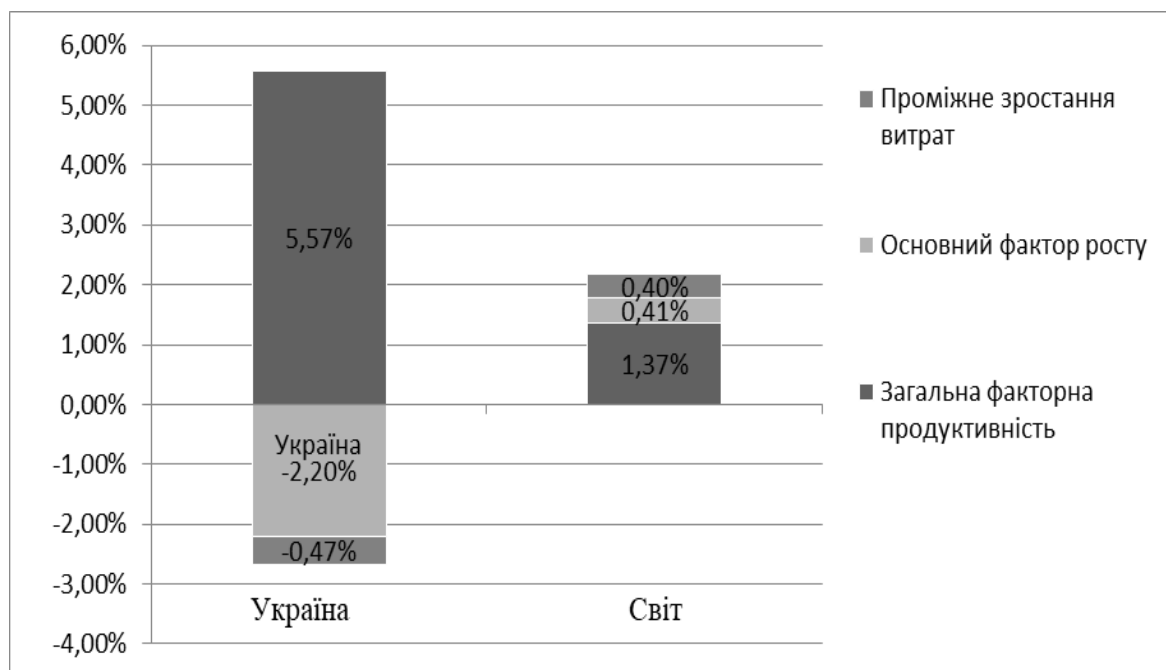

Рис.2.6 Структура росту сільськогосподарського виробництва аграрного сектору в Україні в 2010-2021 рр.

Незважаючи на зниження частки сільського господарства у структурі національної економіки, його внесок у споживання енергії та викиди парникових газів в Україні зріс протягом останніх двох десятиліть

Таблиця 2.3

Екологічні показники та продуктивність розвитку аграрного сектору України 1991-2020 рр.

Величини	Україна		Міжнародне порівняння	
	1991-2000 роки	2010-2019 роки	1991-2000 роки	2010-2019 роки
			світ	
Річний темп зростання TFP (%)	-1,8%	5,6%	1,7%	1,4%
			Середній показник по ОЕСР	
Екологічні величини	2000*	2020*	2000*	2020*
Азотний баланс, кг/га	23.9	14.6	32.1	30,0
Баланс фосфору, кг/га	2.6	-2,2	3.4	2.9
Складова сільського господарства від сукупного споживання енергії (%)	2.1	3.7	1.7	2.0
Частка викидів ПГ у господарстві сільськогосподарського призначення (%)	8.7	12.8	8.6	9.7
Частка зрошуваних ділянок у АА (%)	5.8	5.3	-	-
Частка сільського господарства у водозаборах (%)	30,0	41.6	46.3	43.7

Показник водного стресу	..	..	9.7	8.6
-------------------------	----	----	-----	-----

Примітка: * або найближчий доступний рік.

Джерела: Служба економічних досліджень USDA, база даних Agricultural Productivity; статистичні бази даних ОЕСР; База даних ФАО та національні дані

Отже, середній баланс азоту з 2000 року знизився і досі залишається значно нижчим за середній рівень країн ОЕСР. Дані також свідчать про загальнонаціональний дефіцит фосфору, що може створювати ризики для стабільного розвитку аграрного сектору у довгостроковій перспективі.

З метою систематизації, контекстуальні індикатори розвитку України та її аграрного сектору за період 2000–2020 рр. наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Чинники розвитку України та аграрного сектору 2000-2020 рр.

Показники	Україна		Міжнародне порівняння	
	2000*	2020*	2000*	2020*
Економічний зміст			Загальна частка всіх країн	
ВВП (млрд. дол. США в ПКС)	202	545	0,5%	0,5%
Чисельність населення (млн.)	49	44	1,1%	0,8%
Площа ділянок (тис. км 2)	579	579	0,7%	0,7%
Площа сільськогосподарського значення (АА) (тис. га)	41 406	41 311	1,4%	1,4%
			Усі країни 1	
Щільність суспільства (осіб/км 2)	84	76	53	63
ВВП на душу населення (дол. США в ПКС)	4 107	13057	9 281	20929
Торівля як % ВВП	44	33	12.3	14.0
Виробництво сільськогосподарської продукції в економіці			Усі країни	
Сільське господарство у ВВП (%)	14.0	9.3	2.9	4.9
Частка сільського господарської діяльності в зайнятості (%)	25.1	14.1	-	-
Агропродовольчий продаж (% від сукупного експорту)	10.1	45.2	6.2	8.5
Агропродовольчий імпорт (% від загального імпорту)	6.1	10.6	5.5	7.7
Властивості аграрного сектору			Усі країни 1	
Рослинництво в сукупному сільськогосподарському виробництві (%)	59	78	-	-
Тваринництво у сукупному обсязі сільськогосподарського виробництва (%)	41	22	-	-
Частка ріллі в АА (%)	79	80	32	34

Примітка: * або найближчий доступний рік.

1. Середнє значення для всіх країн, охоплених у цьому звіті.

Джерела: статистичні бази даних OECD; Комтрейд ООН; Світовий банк, WDI та національні дані.

Другим напрямом оцінки сучасного стану державної підтримки аграрного сектору є аналіз підтримки товаровиробників за показником **PSE (Producer Support Estimate)**. В Україні він залишається низьким у порівнянні з іншими державами. PSE був досить динамічним протягом останніх трьох десятиліть, переважно через нестабільність підтримки цін на внутрішньому ринку (**MPS – Market Price Support**). Проте в останні роки динаміка PSE майже зупинилась і в середньому за 2019–2021 рр. складала лише 1,7% від валових доходів сільськогосподарських підприємств.

Протягом більшої частини останніх двох десятиліть MPS мав від’ємні значення: внутрішні ціни для виробників були нижчими за світові базові рівні, з певними коливаннями залежно від виду продукції та періоду. Водночас завдяки тарифному захисту внутрішні ціни на тваринницьку продукцію, зокрема м’ясо та цукор, перевищували світові референтні рівні, тоді як ціни на більшість зернових культур та молоко були нижчими за світові. У останні роки державне втручання у ціноутворення зменшилося, і з 2018 р. загальний MPS для аграрної галузі став дещо позитивним.

Трансфери на одиницю продукції (**SCTs**) переважно включають MPS, причому найбільшу підтримку держави отримують цукор, жито та свинина, тоді як овес, молоко та соняшникове насіння фактично піддаються неявному оподаткуванню.

Бюджетна підтримка товаровиробників, насамперед через податкові пільги та державні програми фінансування короткострокових позик і накопичення основних резервів, становить менше 1% від валових доходів сільськогосподарських підприємств. Проте вона сприяє формуванню позитивного рівня загальної підтримки виробників протягом останніх чотирьох років. Додатково з 2020 р. під час пандемії COVID-19 було надано підтримку на рівні 0,4% у 2020 р. та 1,8% у 2021 р.

Державна підтримка загальних послуг (**GSSE**) зросла з 2015 р., проте залишається низькою у порівнянні з іншими країнами. У 2019–2021 рр. вона в

середньому становила 0,6% від виробництва сільськогосподарської продукції, що приблизно у два рази менше, ніж у 2000-х рр. Основна частка цих витрат спрямовується на інспекційні та контрольні органи, а також на сільськогосподарські школи. Загалом підтримка галузі у відносному вираженні зросла з 0,4% ВВП у 2000–2002 рр. до 0,6% у 2019–2021 рр.

За офіційними даними, у 2017–2021 рр. державна фінансова підтримка аграрного сектору відображалася у здешевленні позик, підтримці тваринництва та фермерських господарств, розвитку садівництва та економічному забезпеченні виробництва сільськогосподарських товарів. У плановій структурі така підтримка здебільшого спрямована на виробничі процеси (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Фінансове забезпечення державної підтримки розвитку аграрного сектору в Україні у 2017-2021 рр., млрд грн

Програми	Роки								2021 р. до 2018 р. (+/-)
	2018		2019		2020		2021		
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план
Зменшення ціни кредитів	0,266	0,265	0,451	0,449	1,200	1,050	1,200	1,2	0,935
Підтримка у фінансуванні	0,955	0,695	0,682	0,64	1,000	0,986	1,000	0,998	0,303
Підтримка фермерів	0,210	0,048	0,465	0,416	0,400	0,032	0,210	0,2	0,152
Підтримка галузі тваринництва	2,401	2,393	2,930	2,432	1,000	1,039	1,150	1,14	-1,253
Підтримка галузі садівництва	0,400	0,397	0,400	0,398	0,400	0,290	0,450	0,45	0,053
Інші заходи	0,194	0,435	0,053	0,153	0,267	0,563	0,490	0,5	0,065
Всього видатків	4,426	4,233	4,981	4,488	4,267	3,960	4,500	4,488	0,255

Джерело: сформовано автором за даними [25]

За період 2017–2021 рр. фактична державна підтримка аграрного сектору становила 17,169 млрд грн. Структура витрат за даними 2021 року розподілялася таким чином:

- Програми зменшення вартості кредитів – 26,5%

- Підтримка промислового виробництва – 26%
- Фінансова підтримка товаровиробників – 25%
- Підтримка фермерів, садівництва та інші програми – решта відсотків

Для періоду 2018–2021 рр. Комісія ухвалювала відповідні імплементаційні акти. **Реальна державна підтримка** аграрного сектору склала **17,761 млрд грн.** При цьому структура витрат за 2021 рік відповідала аналогічному розподілу:

- Кредитні знижки – 26,5%
- Підтримка тваринництва – 26%
- Фінансова підтримка товаровиробників – 25%
- Підтримка фермерів, садівництва та інших програм – решта

Якість програм та їхня частка у загальному бюджетному фінансуванні аграрного сектору зображена на рис. 2.7.

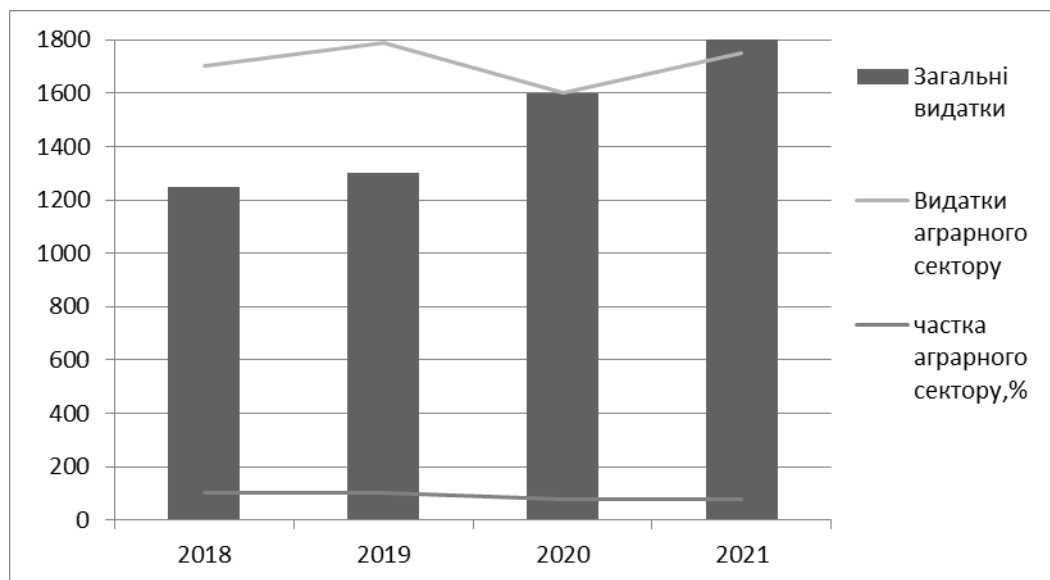

Рис. 2.7. Ефективність програм згідно бюджетного критерію частки витратів на аграрний сектор у загальному фінансуванні у 2018- 2021 рр., млрд. грн.

Джерело: сформовано авторами за даними [25]

Упродовж 2018–2021 років планувалося, що щорічні видатки державного бюджету на підтримку виробників сільськогосподарської продукції становитимуть

не менше 1% вартості товарів сільського господарства, що у 2018 році складало 5,5 млрд грн. Раціональність державної підтримки оцінюється через порядок обчислення компенсацій, техніко-організаційну складність надання кредитних субсидій, особливості кредитування галузі тваринництва, статистичні розбіжності даних Національного банку України та Міністерства аграрної політики, а також невизначеність прогнозування і розподілу бюджетних активів. Середній рівень допомоги на одне фермерське господарство становив до 30 тис. грн, при цьому сукупні виплати не перевищували 45 тис. грн, причому найвищу підтримку отримали господарства Чернігівської, Дніпропетровської та Запорізької областей, а найнижчу – Рівненської та Івано-Франківської. Підтримку аграрного сектору також надавали міжнародні партнери, зокрема USAID, що забезпечили майже 8 000 фермерів сировиною та послугами для ефективного врожаю, включно з насінням картоплі для 6 125 фермерів у 15 областях, зокрема в найбільш постраждалих від війни регіонах, та насінням овочевих культур для понад 4 000 фермерів у 12 областях, а також розробили мобільні додатки для спрощення доступу до кредитів і державних субсидій. Програма «Кредитування для виробників сільського господарства» (CAP) тривалістю сім років і вартістю 8,9 млн дол. США була спрямована на створення ефективної системи кредитних спілок для фінансування малого та середнього аграрного бізнесу, підвищення регуляторних можливостей Національного банку України та розширення доступу фермерів до кредитування. Під час війни CAP допомогла 15 кредитним спілкам надати 341 позику на загальну суму 27,73 млн грн та сприяла впровадженню тимчасових регуляторних послаблень для підтримки функціонування кредитних спілок, а також організувала резервне зберігання інформації для запобігання її втраті через руйнування інфраструктури. Водночас нові ініціативи державної підтримки на 2021–2023 роки були спрямовані на подолання негативного інвестиційного клімату та стимулювання інвестицій для розвитку аграрного сектору, впровадження інноваційних технологій та модернізацію технічного оснащення виробництва. Широке використання інновацій розглядається як ключовий елемент сучасного сільськогосподарського виробництва та засіб вирішення соціально-економічних задач галузі, забезпечення росту економічних показників підприємств і надання високоякісної органічної продукції населенню.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Напрями вдосконалення механізмів державної підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

Розвиток аграрного сектору України є важливим завданням для забезпечення стійкого економічного зростання держави. Державна підтримка відіграє ключову роль у зміцненні сільського господарства, гарантуванні продовольчої безпеки, підвищенні конкурентоспроможності українських агропідприємств та покращенні умов життя населення в сільській місцевості. Для удосконалення механізмів державної підтримки розвитку аграрної галузі варто враховувати кілька напрямів.

Насамперед необхідно удосконалити законодавчу базу — розробити та ухвалити нормативно-правові акти, які встановлюватимуть чіткі, прозорі та зрозумілі правила надання допомоги сільському господарству. Такі закони повинні стимулювати інвестиційну активність, розвиток наукових досліджень, впровадження сучасних технологій і підвищення ефективності виробничих процесів.

Важливим елементом є належне фінансове забезпечення аграрного сектору. Держава може впроваджувати спеціальні програми підтримки, зокрема субсидії на закупівлю техніки й обладнання, пільгові кредити з мінімальними процентними ставками, гранти на інноваційні проєкти та дослідницьку діяльність. Окрім цього, важливо створювати сприятливі умови для залучення приватних інвестицій, що сприятиме зміцненню матеріально-технічної бази агропідприємств і зростанню їх конкурентного потенціалу.

Розвиток інфраструктури є важливою умовою підтримки аграрного сектору, оскільки якісна інфраструктурна база сприяє підвищенню ефективності виробничих процесів, росту продуктивності та скороченню витрат. Для цього держава має інвестувати у будівництво та модернізацію транспортних шляхів — доріг, залізниць, портів і аеропортів, а також у створення сучасних складів, елеваторів та інших логістичних об'єктів, необхідних для оперативного та безпечного переміщення сільськогосподарської продукції. Не менш важливим є розвиток систем зв'язку та доступу до новітніх технологій, таких як високошвидкісний інтернет і супутникові навігаційні системи, що значно полегшують організацію діяльності аграрних підприємств.

Забезпечення якісного навчання та консультаційної підтримки також має істотне значення для прогресу аграрної галузі. Державі варто розробляти спеціалізовані освітні програми, спрямовані на підвищення професійного рівня працівників сільського господарства, поширення сучасних технологій виробництва, удосконалення систем управління та маркетингу. Важливим є створення ефективної мережі консультаційних служб, які надаватимуть фермерам допомогу у вирішенні технічних, організаційних та правових питань.

Одним із центральних завдань державної політики підтримки аграрного сектору є розширення доступу виробників до внутрішніх і зовнішніх ринків. Держава може впроваджувати програми стимулювання експорту, що включають спрощення доступу до фінансових ресурсів для розвитку експортної інфраструктури та просування української продукції за кордоном. Поряд із цим важливо підтримувати розвиток внутрішніх ринків збуту, сприяти створенню платформ для продажу, удосконаленню маркетингових інструментів та популяризації вітчизняної продукції.

Інноваційний розвиток є одним із ключових чинників підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Державна підтримка має бути спрямована на фінансування та стимулювання наукових досліджень, розвиток інноваційних проєктів і впровадження сучасних технологій у виробництво. Це може здійснюватися через створення спеціальних фондів, грантових програм чи

запровадження податкових стимулів для аграрних підприємств, що застосовують інноваційні підходи. Важливим є також забезпечення ефективного механізму трансферу технологій з наукових установ до виробничої сфери.

Сталий розвиток і екологічні підходи до виробництва мають становити основу сучасної державної підтримки. З огляду на зростання екологічних викликів держава повинна встановлювати вимоги щодо безпечності виробництва, сприяти застосуванню екологічно чистих технологій та поширювати органічне землеробство. Підтримка фермерів, які дотримуються екологічних стандартів та раціонально використовують природні ресурси, є важливою умовою збереження довкілля і формування сталого аграрного виробництва.

Розвиток сільських територій також має бути пріоритетом. Сприятливі умови життя в сільській місцевості забезпечать залучення робочої сили, розвиток підприємництва та зменшення міграції населення. Держава може інвестувати в покращення доступу до освіти, медицини, культурних та спортивних установ, а також підтримувати розвиток малого й середнього бізнесу в селах. Доступ до фінансових інструментів і кредитування сприятиме відродженню економічної активності на цих територіях.

Соціальна підтримка сільського населення є невіддільним елементом загальної стратегії розвитку аграрного сектору. Державні програми соціального захисту можуть охоплювати субсидії на житло, доступ до енергоресурсів, покращення умов отримання освіти й медичних послуг. Крім того, перспективними напрямками є розвиток сільського туризму та рекреаційної інфраструктури, що створює додаткові робочі місця та забезпечує економічне зростання сільських територій.

Для забезпечення ефективності державної підтримки необхідні регулярний моніторинг та оцінка результатів її реалізації. Збір і аналіз даних про ефективність використання бюджетних коштів, досягнення поставлених цілей та вплив на розвиток агросектору дозволяють визначати успішні практики й коригувати програми там, де це потрібно. Такий підхід забезпечує підвищення

результативності державної політики та формування дієвих інструментів розвитку.

Загалом, удосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектору спрямоване на забезпечення умов для його сталого розвитку, підвищення продуктивності, зміцнення конкурентоспроможності та покращення якості життя населення. Ефективна реалізація цих завдань можлива завдяки комплексному підходу, що включає фінансову підтримку, розвиток інфраструктури, вдосконалення освітніх програм, стимулювання експорту, інноваційний розвиток, екологічну орієнтованість і соціальну підтримку сільських територій.

Окремо важливо забезпечити доступ сільськогосподарських підприємств і фермерів до земельних ресурсів. Удосконалення земельної політики має сприяти прозорому та справедливому розподілу земель, а також створювати умови для залучення молодих спеціалістів до аграрної галузі та підтримки їх професійного розвитку.

Розвиток аграрного сектору України є ключовим завданням для забезпечення стабільного економічного зростання держави. Державна підтримка відіграє важливу роль у стимулюванні розвитку сільського господарства, укріпленні продовольчої безпеки, підвищенні конкурентоспроможності агропідприємств та покращенні умов життя сільського населення. Для вдосконалення механізмів державної підтримки доцільно враховувати низку важливих аспектів.

Передусім необхідно сформулювати чітку та прозору законодавчу базу, яка встановлюватиме зрозумілі правила надання державної допомоги. Таке законодавство має бути спрямоване на активізацію інвестиційної діяльності, розвиток наукових досліджень, упровадження сучасних технологій та підвищення ефективності виробництва. Важливо також забезпечити достатній рівень фінансування аграрної галузі, створюючи спеціальні програми підтримки, які можуть включати субсидії на оновлення техніки, пільгові кредити, гранти на

інноваційну діяльність та сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство.

Значну роль у підвищенні ефективності виробництва відіграє розвиток кооперації. Сприяння створенню та діяльності сільськогосподарських кооперативів дозволяє об'єднувати ресурси фермерів, спільно закуповувати матеріали, організовувати збут продукції та обмінюватися досвідом. Державна підтримка кооперативів може передбачати як фінансову, так і консультаційну допомогу, а також створення умов для роботи спеціалізованих фінансових установ, орієнтованих на аграрний сектор.

Важливим напрямом також є забезпечення належної інформаційної підтримки. Створення спеціалізованих інформаційних центрів або онлайн-платформ дозволить аграріям отримувати доступ до актуальних даних, аналітичних матеріалів, рекомендацій та кращих практик. Це сприятиме підвищенню професійних компетенцій та модернізації виробництва. Окрім цього, доцільно розширювати партнерство між державними структурами, науковими установами, громадськими організаціями та бізнесом з метою координації дій, ефективного розв'язання проблем та впровадження інноваційних рішень.

Ефективність державної підтримки значною мірою залежить від якості системи контролю та моніторингу. Потрібно забезпечити діяльність незалежних органів, відповідальних за контроль використання бюджетних коштів, а також удосконалювати механізми звітності та оцінки результативності програм. Прозорість і підзвітність повинні стати обов'язковими умовами функціонування механізмів підтримки, що допоможе знизити ризики корупції та забезпечити справедливий розподіл ресурсів. У цьому контексті важливо передбачити можливість громадського контролю, залучаючи профільні асоціації, експертні та наукові групи до процесу вироблення рішень та оцінки політики.

Розвиток аграрного сектору також значно залежить від міжнародного співробітництва. Активна взаємодія з міжнародними організаціями та партнерами дозволяє залучати фінансову і технічну допомогу, переймати найкращі світові

практики та впроваджувати інноваційні підходи у виробництві. Спільні проекти, навчальні програми та обмін експертами сприятимуть посиленню потенціалу галузі. Паралельно необхідно стимулювати дослідницьку діяльність та інновації, підтримуючи наукові розробки і створюючи сприятливі умови для розвитку стартапів у сфері аграрних технологій.

Не менш важливою є постійна оцінка ефективності проведених заходів та адаптація програм відповідно до змін економічних, соціальних та екологічних умов. Гнучкість, відкритість до нових рішень і своєчасне коригування політики є необхідними для забезпечення сталого розвитку галузі.

Загалом удосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектору України вимагає комплексного підходу, який охоплює фінансування, інфраструктурний розвиток, консультаційну та освітню підтримку, розширення ринків, інноваційний розвиток та підвищення соціального добробуту. Прозорість, участь громадськості та міжнародна співпраця є ключовими складовими успішного та стійкого розвитку аграрної сфери.

Розвиток сільського підприємництва є важливим чинником активізації економічної діяльності на сільських територіях. Державна підтримка у цій сфері може сприяти зростанню підприємницької активності в аграрному секторі, зокрема шляхом упровадження програм для молодих фермерів та сільських підприємців, які передбачають фінансову й консультаційну підтримку, доступ до кредитування, земельних ресурсів та інших необхідних засобів. Важливим напрямом є розвиток підприємницької освіти, організація тренінгів і семінарів із питань управління фермерськими господарствами та ведення бізнесу. Така підтримка сприятиме створенню нових робочих місць, залученню інвестицій і підвищенню економічного потенціалу сільських територій.

Одним із додаткових напрямів розвитку є сільський туризм, який може стати важливим джерелом доходів для сільських громад і сільськогосподарських підприємств. Державна підтримка може бути спрямована на створення відповідної інфраструктури, розвитку гостьових будинків, агротуристичних

комплексів, організацію екскурсій, культурних та спортивних подій. Важливо забезпечити збереження традиційного укладу життя, культурної спадщини та природних ресурсів. Розроблення туристичних маршрутів і просування туристичних об'єктів сприятимуть зростанню доходів, створенню робочих місць і зміцненню економічної стабільності в сільських регіонах.

Підтримка відкритості ринків і розвитку експорту є важливою складовою підвищення експортного потенціалу аграрного сектору. Держава може проводити торговельні місії, брати участь у виставках і ярмарках, надавати інформаційну та консультаційну підтримку експортерам. Важливо також розвивати виробництво конкурентоспроможної та безпечної продукції, яка відповідає міжнародним стандартам. Підтримка експорту стимулює зростання виробництва, підвищує прибутковість аграрних підприємств і сприяє розширенню ринків збуту.

Вдосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектору є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку галузі. Значну роль відіграє фінансова підтримка, яка передбачає доступ до кредитів, субсидій та інших інструментів, що зменшують фінансові ризики для сільськогосподарських виробників. Інфраструктурний розвиток, включаючи покращення транспортної та енергетичної інфраструктури, сприятиме ефективному функціонуванню аграрного сектору й зміцненню зв'язків між регіонами.

Не менш важливими є навчання та консультаційна підтримка, які сприяють підвищенню кваліфікації фермерів та впровадженню новітніх технологій і сучасних методів управління. Розвиток внутрішнього споживання та активізація зовнішньої торгівлі забезпечують розширення ринків збуту й підвищення прибутковості виробництва. Важливо стимулювати інновації та дослідження, адже їх розвиток підвищує продуктивність та ефективність аграрних підприємств. Міжнародне співробітництво дає можливість переймати кращі практики, впроваджувати нові технології та залучати зовнішні інвестиції.

Соціальна підтримка сільського населення, спрямована на покращення умов праці й побуту, сприяє зменшенню міграції та забезпечує стійкість сільських

громад. Прозорість і підзвітність є ключовими принципами державної підтримки, оскільки доступ до інформації щодо умов отримання допомоги, механізмів ухвалення рішень і використання фінансових ресурсів дозволяє ефективно контролювати систему та запобігати корупційним ризикам. Важливим залишається залучення громадськості до ухвалення рішень, що підвищує легітимність політик і забезпечує врахування потреб аграріїв.

Постійна оцінка та адаптація механізмів підтримки дає змогу визначати їхню ефективність, виявляти недоліки та впроваджувати необхідні зміни. Регулярний аналіз результатів дозволяє своєчасно реагувати на нові виклики й використовувати наявні можливості для подальшого розвитку. Усе це спрямоване на формування стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної системи сільського господарства, яка забезпечуватиме стабільне економічне зростання сільських територій і підвищення рівня життя їх населення.

Інституційний механізм державної підтримки аграрного сектору охоплює комплекс політик, програм і законодавчих рішень, спрямованих на розвиток сільського господарства. Оскільки галузь стикається з численними викликами — від кліматичних змін до нерівного доступу до ресурсів і ринків — державне втручання є важливою умовою її стабільного розвитку. Система підтримки може включати фінансову допомогу, податкові пільги, інвестиції в інфраструктуру, освітні програми, науково-дослідні розробки та ринкове регулювання. Фінансова підтримка, зокрема субсидії, кредитні програми та страхування, допомагає зменшити ризики, пов'язані зі зміною витрат і непередбачуваними природними умовами, що впливають на врожайність.

Крім фінансової підтримки, інституційний механізм державного сприяння аграрному сектору включає і податкові пільги для сільськогосподарських виробників. До таких інструментів належать знижені ставки податку на прибуток, пільгове оподаткування земельних ресурсів та інші форми податкового стимулювання, що сприяють зміцненню фінансової стійкості господарств і зменшують їхні витрати [32–38].

Важливу роль у державній підтримці відіграють інфраструктурні проекти, спрямовані на покращення доступу до ринків і зменшення логістичних витрат. Розбудова транспортної мережі, створення сучасних складських приміщень та оновлення систем зберігання забезпечують ефективніше транспортування й зберігання продукції, що скорочує витрати виробників.

Не менш значущим елементом державної політики є розвиток освіти та професійної підготовки кадрів у сільському господарстві. Доступ до якісних освітніх програм дає можливість фермерам опановувати нові технології й удосконалювати виробничі процеси. Держава може підтримувати організацію тренінгів, семінарів та дослідницьких програм, спрямованих на підвищення продуктивності та стимулювання інновацій.

Регулювання ринку також становить суттєву частину інституційної підтримки аграрного сектору. Державні органи можуть запроваджувати регуляторні заходи, які стабілізують ринок і забезпечують захист інтересів виробників. Це може передбачати встановлення мінімальних гарантованих цін, регулювання зовнішньоторговельних операцій, а також контроль за дотриманням стандартів безпеки та якості харчової продукції.

Підтримка наукових досліджень у сфері сільського господарства є ще одним ключовим напрямом державної політики. Інвестиції в аграрні дослідження та співпраця з науковими установами сприяють підвищенню врожайності, покращенню методів вирощування, зменшенню впливу шкідників та охороні довкілля.

Ефективність інституційного механізму значною мірою залежить від налагодженої взаємодії між державою, аграрними підприємствами й іншими зацікавленими суб'єктами. Важливо, щоб розроблені стратегії відповідали реальним потребам сектору, а використання ресурсів було ефективним і прозорим.

Отже, інституційний механізм державної підтримки є ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку аграрної галузі. Він охоплює

фінансову й податкову підтримку, розвиток інфраструктури, освітні заходи, ринкове регулювання та стимулювання наукових досліджень. Усі ці складові сприяють підвищенню конкурентоспроможності галузі, покращенню врожайності та якості продукції, а також зменшенню ризиків.

Результативність цього механізму визначається якістю державної політики, її здатністю адаптуватися до нових викликів та умов, а також раціональним і відкритим використанням ресурсів. Подальший розвиток аграрного сектору потребує розширення доступу до фінансування, активізації участі приватного капіталу та іноземних інвесторів. Важливу роль відіграє і впровадження сучасних технологій, зокрема цифрових рішень та інноваційних методів виробництва [39–41].

Для забезпечення довготривалого прогресу держава має систематично аналізувати ситуацію в галузі, оцінювати актуальні потреби й загрози та коригувати політику відповідно до нових умов. Також необхідно зміцнювати підтримку аграрного підприємництва, стимулювати розвиток малих і середніх господарств, заохочувати інноваційність та диверсифікацію виробництва.

Аграрний сектор є одним з ключових чинників економічного розвитку держави. Його стабільне функціонування забезпечує продовольчу безпеку, сприяє зайнятості сільського населення та формує експортний потенціал. Державна підтримка залишається необхідною умовою прискорення розвитку галузі, а її механізми потребують постійної модернізації для досягнення стійкого зростання.

1. Збільшення фінансування аграрного сектору

Першим важливим напрямом удосконалення механізму державної підтримки є нарощування обсягів фінансування аграрної галузі. Держава має забезпечувати достатній рівень ресурсів для розвитку сільського господарства, включно з модернізацією інфраструктури, покращенням якості насіння та добрив, стимулюванням дослідницьких робіт і впровадженням інновацій у виробництво. Необхідно гарантувати

стабільність державних вкладень та їх максимально ефективне використання.

2. Запровадження цільової підтримки

Для підвищення результативності бюджетних коштів важливо впровадити цільовий характер фінансування. Такий підхід передбачає спрямування державних ресурсів на конкретні проекти, що забезпечують розвиток аграрної галузі. Зокрема, це може бути підтримка впровадження новітніх технологій, створення сучасних систем збору й зберігання врожаю, розвиток фермерських кооперативів та підтримка аграрних підприємств.

3. Створення гарантійних та кредитних програм

Суттєвим напрямом удосконалення фінансово-економічного механізму підтримки сільського господарства є формування ефективних гарантійних і кредитних інструментів. Гарантійні механізми дадуть можливість фермерам легше отримувати кредити, зменшуючи ризики для банків. Кредитні програми можуть містити знижену відсоткову ставку, гнучкі графіки погашення та довгострокові кредити. Це сприятиме залученню капіталу та активізації розвитку аграрного сектору.

4. Підтримка освіти та професійного розвитку

Для забезпечення сталого зростання аграрної галузі необхідно зміцнювати систему освіти та підвищення кваліфікації працівників. Держава може фінансувати проведення навчальних програм, семінарів і тренінгів, спрямованих на розвиток компетентностей сільського населення. Важливо також стимулювати дослідження в аграрній сфері, забезпечуючи доступ до нових знань та інновацій. Це сприятиме підвищенню продуктивності, ефективності та поширенню сучасних агротехнологій.

5. Розвиток інфраструктури

Одним із ключових напрямів посилення фінансово-економічного механізму є модернізація інфраструктури. Йдеться про покращення транспортних шляхів, залізничного сполучення, створення сучасних складських, переробних і зберігальних потужностей. Розвинена інфраструктура забезпечить кращу логістику, збереже якість продукції та спростить доступ до внутрішніх і зовнішніх ринків.

Удосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектору є важливою передумовою сталого розвитку галузі. Розширення фінансування, цільове спрямування ресурсів, упровадження гарантійних і кредитних програм, підвищення рівня освіти та інфраструктурні інвестиції формують основу для зростання продуктивності, зміцнення конкурентних позицій і забезпечення продовольчої безпеки як на внутрішньому ринку, так і в експортній діяльності. Водночас результативність державної підтримки залежить від її прозорості та ефективності.

Подальше вдосконалення фінансово-економічного механізму потребує систематичного контролю та оцінки результативності програм, а також посилення нагляду за використанням бюджетних ресурсів. Важливо забезпечити рівні можливості доступу до підтримки для всіх учасників аграрного ринку, незалежно від масштабу діяльності чи форми власності, що дозволить уникнути корупційних ризиків і нерівномірного розподілу ресурсів [42–45].

Крім того, важливо посилювати взаємодію між державними структурами, науковими центрами, аграрними організаціями та фермерськими об'єднаннями, оскільки така співпраця сприятиме ефективному обміну знаннями, створенню інноваційних рішень і впровадженню сучасних технологій у сільськогосподарське виробництво.

Аграрна сфера є фундаментальною для економіки багатьох країн, оскільки вона забезпечує продовольчу безпеку, формує робочі місця та впливає на соціально-екологічний розвиток суспільства. Однак зміни клімату, погіршення родючості ґрунтів, виснаження ресурсів та інші екологічні загрози створюють нові виклики й потребують посилення державної підтримки задля забезпечення сталого розвитку галузі. У статті розглядаються ключові компоненти соціально-екологічного механізму державної підтримки аграрного сектору та пропонуються шляхи його вдосконалення.

6. Забезпечення стабільності доходів аграрних виробників

Одним із визначальних елементів соціально-екологічного механізму підтримки є гарантування стабільних доходів сільськогосподарських виробників. Держава має

впроваджувати програми страхування врожаю та доходів, що захищатимуть фермерів від збитків, спричинених стихійними лихами, ринковими коливаннями та іншими ризиками. Також важливо розвивати інструменти фінансової підтримки для малих і середніх фермерських господарств, включаючи доступ до пільгових кредитів та інвестиційних ресурсів.

7. Сприяння екологічній сталості

Соціально-екологічний механізм підтримки аграрного сектору має бути спрямований на активне зміцнення екологічної рівноваги. Для цього доцільно здійснювати такі кроки:

а) Підтримка сталих аграрних практик.

Держава повинна заохочувати застосування екологічно безпечних способів обробітку ґрунтів, використання органічних добрив, розширення площ під екологічними культурами та розвиток біоземлеробства. Водночас необхідно стимулювати скорочення використання хімічних засобів захисту рослин та забороняти застосування речовин, шкідливих для довкілля.

б) Розвиток відновлювальної енергетики.

Для зменшення парникових викидів і зниження залежності аграрного виробництва від традиційних енергоносіїв держава повинна підтримувати впровадження сонячної, вітрової та інших альтернативних джерел енергії. Надання пільг і грантової допомоги для встановлення таких систем у фермерських господарствах сприятиме мінімізації екологічного навантаження та зменшенню енергетичних витрат.

в) Раціональне використання водних ресурсів.

З огляду на дедалі більший дефіцит води, державна політика має бути спрямована на модернізацію систем зрошення, застосування технологій збору та використання дощової води, а також на охорону водних ресурсів і запобігання їх забрудненню.

г) Запровадження екологічних і соціальних стандартів.

Необхідно встановити й забезпечити дотримання норм, що регулюють екологічні

та соціальні аспекти виробництва. Сюди входять вимоги щодо добробуту тварин, заборона дитячої праці, захист родючості ґрунтів, дотримання санітарно-гігієнічних правил. Такі стандарти сприятимуть одночасно екологічній рівновазі та соціальній справедливості.

д) Підтримка розвитку зеленої інфраструктури.

Держава повинна сприяти створенню агролісів, відновленню природних екосистем і формуванню природних коридорів. Такі заходи допомагають зберігати біорізноманіття, протидіяти ерозії ґрунтів та забезпечувати стійке природне середовище.

Вдосконалення соціально-екологічного механізму державної підтримки аграрного сектору є критично важливим для забезпечення сталого розвитку. Основними напрямками є гарантування стабільних доходів аграрних виробників, підтримка екологічної стійкості, розвиток відновлювальної енергетики, ефективне використання та збереження водних ресурсів, впровадження екологічних і соціальних стандартів, а також розвиток зеленої інфраструктури. Лише шляхом інтеграції економічних та екологічних інтересів можна забезпечити стале та екологічно безпечне майбутнє для аграрного сектору і суспільства загалом, просуваючи принципи збалансованого використання природних ресурсів та сталого розвитку.

Для ефективного вдосконалення соціально-екологічного механізму необхідно враховувати такі ключові аспекти:

Залучення зацікавлених сторін. У процесі розробки та впровадження механізму підтримки слід активно залучати фермерські організації, наукові установи, громадські організації та місцеве населення. Широке обговорення і тісна співпраця дозволяють врахувати різноманітні потреби та інтереси, що забезпечує більш прийнятні та ефективні рішення.

Фінансова підтримка та стимули. Держава має забезпечувати фінансові ресурси для впровадження екологічно сталих практик у сільському господарстві. Це може включати субсидії на використання екологічних технологій, підтримку

органічного землеробства, пільгові кредити для виробництва екологічних культур тощо. Також доцільно розглянути запровадження системи екологічних сертифікацій, що стимулюватиме фермерів до застосування стійких практик та підвищення ефективності екологічного виробництва.

3.2 Стратегічні орієнтири активізації інструментів державної підтримки розвитку аграрного сектору України

На підставі обговорених стратегічних орієнтирів активізації інструментів державної підтримки розвитку аграрного сектору України можна зробити такі висновки.

Розвиток аграрного сектору потребує комплексного підходу, який включає фінансову, законодавчу, інфраструктурну та науково-дослідницьку підтримку. Реформа земельного сектору є ключовим чинником стимулювання розвитку, оскільки надає можливість селянам та фермерам стати власниками земельних ділянок і мотивує їх до інвестицій та вдосконалення виробництва.

Фінансова підтримка, кредити та субсидії дозволяють аграрним підприємствам впроваджувати нові технології, покращувати інфраструктуру та розвивати виробництво. Науково-дослідна діяльність і інновації є важливими для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності сектору, а співпраця між науковими установами та підприємствами повинна активно підтримуватися.

Розвиток інфраструктури, включаючи зрошувальні системи, зерносховища та логістичні об'єкти, поліпшує умови вирощування, зберігання та транспортування продукції. Під час інтеграції до ЄС слід гармонізувати законодавство із європейськими стандартами, забезпечити безпеку продукції, контроль якості, сертифікацію та систему відслідковування продукції від виробника до споживача.

Розвиток малих та середніх аграрних підприємств потребує фінансової підтримки, навчання та консультування. Створення умов для кооперації та

агротехнопарків сприятиме ефективному об'єднанню ресурсів та обміну досвідом [34-37].

Приваблення інвестицій вимагає створення сприятливого інвестиційного клімату, зниження податкового навантаження, стабільності правового середовища та захисту прав власності. Важливо також забезпечувати соціальну підтримку сільського населення та рівні умови життя між сільськими і міськими жителями через доступ до освіти, медичних послуг та соціальних гарантій.

Необхідно впроваджувати системи моніторингу та оцінки ефективності заходів підтримки, що дозволить виявляти успішні практики, визначати потреби та коригувати стратегію розвитку. Активна міжнародна співпраця, зокрема укладання торговельних угод, сприятиме збільшенню експорту та виходу на міжнародні ринки.

Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору передбачає збалансоване використання природних ресурсів, охорону ґрунтів і водних ресурсів, збереження біорізноманіття та розвиток екологічно чистих методів виробництва. Особливу увагу слід приділяти підтримці молодих фахівців та підприємців через спеціальні програми та кредитні лінії, що стимулює інновації та новий потенціал у галузі.

Прозорість та ефективне управління є важливими для забезпечення належного розвитку сектору. Система контролю, участь громадськості та зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень сприяють ефективності та легітимності підтримки.

Загалом, активізація інструментів державної підтримки аграрного сектору України вимагає комплексного підходу, який охоплює законодавчу базу, фінансову підтримку, науково-дослідну діяльність, розвиток інфраструктури та міжнародну співпрацю. Лише системна та цілеспрямована підтримка дозволить досягти стійкого розвитку аграрного сектору, забезпечити конкурентоспроможність, продовольчу безпеку та економічне процвітання країни [рис.3.1].

Забезпечення потреб аграрного сектору у кредитних ресурсах є ключовим елементом підтримки сільського господарства. Кредити надають фермерам та сільськогосподарським підприємствам необхідний капітал для розвитку, придбання засобів виробництва та обробки продукції.

Для покращення доступу до кредитних ресурсів можна реалізувати такі заходи:

1. **Державна підтримка** – надання пільгових кредитів, грантів та субсидій через спеціальні програми, а також стимулювання інвестицій у сільське господарство.
2. **Розвиток фінансових установ** – створення аграрних банків, кооперативних кредитних установ та інших спеціалізованих фінансових організацій [46-50].
3. **Забезпечення доступу до кредиту** – спрощення процедур отримання кредитів, зниження процентних ставок, продовження термінів погашення та надання гнучких умов для аграрних підприємств.
4. **Розвиток страхових програм** – підтримка страхових компаній, які спеціалізуються на сільському господарстві, що дозволяє захистити врожай від природних катастроф, хвороб рослин та інших ризиків.
5. **Альтернативні джерела фінансування** – підтримка мікрофінансових установ, краудфандингових платформ та інших нетрадиційних механізмів залучення капіталу.
6. **Залучення інвестицій** – надання податкових пільг та стимулів для приватних інвесторів, що дозволяє збільшити фінансові ресурси для модернізації та розвитку аграрного сектору.
7. **Освітні та консультаційні програми** – підвищення фінансової грамотності фермерів, навчання управлінню господарством, плануванню виробництва та маркетингу для ефективного використання кредитів.
8. **Розвиток сільського кредиту та системи гарантій** – створення спеціалізованих сільських кредитних установ та систем гарантій, що знижують ризики для кредиторів та підвищують доступність фінансування.

9. **Партнерство з міжнародними фінансовими установами** – співпраця з Всесвітнім банком, МВФ та іншими організаціями для отримання кредитних ліній, технічної допомоги та консультацій.

10. **Мікрофінансування** – розвиток програм для надання малих кредитів сімейним фермам та малим агропідприємствам, що не мають доступу до традиційних банківських ресурсів.

11. **Цифрові фінансові рішення** – впровадження мобільних платежів, електронних грошей та онлайн-платформ для швидкого та зручного доступу до кредитів.

12. **Підтримка диверсифікації** – фінансова стимуляція фермерів, які впроваджують органічне виробництво, вирощування нетрадиційних культур або розвиток агротуризму.

13. **Посилення фінансової грамотності** – навчання фермерів управлінню фінансами, бюджетування та ризиками для підвищення ефективності кредитування.

14. **Фінансова підтримка досліджень та інновацій** – інвестування у науково-дослідні проекти для впровадження нових технологій і методів виробництва, що підвищують ефективність та стійкість аграрного сектору.

15. **Розвиток ринку капіталу** – створення умов для залучення інвестицій через емісію акцій, облігацій та інших фінансових інструментів для довгострокового фінансування проектів.

16. **Модернізація розрахункових систем** – впровадження електронних платіжних систем, електронного документообігу та інших цифрових інструментів для спрощення фінансових операцій.

17. **Підтримка кооперації** – розвиток сільськогосподарських кооперативів, що забезпечують спільне фінансування, обмін ресурсами та створюють умови для масштабування діяльності фермерів.

Таким чином, забезпечення потреб аграрного сектору у кредитних ресурсах потребує комплексного підходу, що включає державну підтримку, розвиток фінансових установ, доступ до кредитів, страхові програми, альтернативні джерела фінансування, цифрові рішення, інвестиції, кооперацію та освіту.

Реалізація цих заходів сприятиме фінансовій стабільності, підвищенню продуктивності та доходності сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено теоретичні узагальнення та представлено авторський підхід до вирішення важливого наукового завдання – обґрунтування теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі висновки та пропозиції:

1. Узагальнення наукових підходів

- Було поглиблено та систематизовано наукові підходи до визначення змісту механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору, що є ключовою умовою забезпечення соціально-економічного поступу держави.
- На основі вивчення наукових праць розроблено авторські визначення понять «державна підтримка аграрного сектору» та «механізми державної підтримки розвитку аграрного сектору».
- Концепція механізму державної підтримки доповнена системою дій із комплексним організаційно-правовим, соціально-економічним підходом, спрямованим на реалізацію інтересів аграрної галузі та перетворення фінансових ресурсів у конкретні результати державної політики.

2. Науково-методичний підхід до оцінки ефективності

- Запропоновано системний підхід до оцінки ефективності механізмів державної підтримки, який включає чотири етапи: систематизацію параметрів оцінки; аналіз детермінант державної підтримки; методологічну систему оцінки параметрів; розробку напрямів удосконалення механізмів підтримки.

- Основна мета підходу – створення умов для активізації виробничих, економічних та соціально-економічних механізмів у аграрному секторі.

3. Аналіз стану механізмів державної підтримки

- Проведено аналіз функціонування аграрного сектору України через призму інституційних та фінансово-економічних механізмів.
- Виявлено проблеми, пов'язані з високими цінами на паливо, застарілою технікою, неефективним використанням ресурсів, недосконалою системою кредитування та планування.
- Визначено сучасні виклики, можливості та обмеження щодо забезпечення державної підтримки аграрного сектору.

4. Оцінка результативності інструментів підтримки

- Проаналізовано сучасний стан аграрного сектору та чинники його розвитку.
- Оцінено рівень державної підтримки товаровиробників і стан інноваційного розвитку аграрного сектору.
- Визначено напрями фінансового забезпечення, спрямовані на підтримку господарської діяльності фермерів, збереження робочих місць, відновлення технічних характеристик експорту сільськогосподарських товарів та інші заходи.

5. Стратегічні напрями удосконалення механізмів підтримки

- Обґрунтовано напрями вдосконалення механізмів державної підтримки у розрізі інституційного, фінансово-економічного, соціально-екологічного та інформаційно-комунікаційного аспектів.
- Представлено інструментарій реалізації підтримки, що передбачає концентрацію на структурних проблемах аграрного сектору, увагу до соціально-економічних викликів, стимулювання стабільних процесів та обмеження нестійких практик.
- Державна підтримка повинна бути відкритою для нових форм і типів сільського господарства та більш цілеспрямованою з точки зору стійкості і результативності.

6. Практичні рекомендації

- Розроблено рекомендації щодо системної модернізації державної аграрної політики, які передбачають узгодження заходів підтримки з драйверами розвитку аграрного сектору та визначення стратегічних орієнтирів активізації механізмів підтримки (грошово-кредитні, бюджетно-податкові, страхові, бюджетні та інвестиційні інструменти).
- Рекомендації спрямовані на забезпечення стабільності, ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору, а також гарантування продовольчої безпеки країни.

ВИСНОВОК

1. Встановлено, що розвиток України у питаннях забезпечення державної підтримки аграрного сектору є актуальним завданням державної політики. Інструменти механізмів державної підтримки аграрного сектору мають вплив на обсяг і структуру аграрної продукції, стан державних фінансів, платіжного балансу, рівень інфляції, зайнятості тощо. Визначено ключові напрями державної аграрної політики: нормативно-правове

забезпечення аграрного сектору та його взаємодія з усіма учасниками аграрної політики; формування стратегії розвитку аграрного сектору та його забезпечення необхідними матеріальними ресурсами; забезпечення промисловості якісною сировиною, а населення продовольством; масштабування ринків збуту; адаптація вітчизняного аграрного ринку до європейських вимог; модернізація інфраструктури територій сільської місцевості.

2. На основі групування поглядів науковців на сутність державної підтримки відносно специфічних особливостей аграрного сектору, визначено, що під державною підтримкою розвитку аграрного сектору доцільно розглядати напрями (соціально-економічні та екологічні), методи та інструменти (бюджетно-податкові, грошово-кредитні, цінові) цілеспрямованої дії на фінансово-економічний потенціал суб'єктів аграрного сектору, що прогнозує його використання, адаптованого до теперішніх політично-глобалізаційних умов, систему державного регулювання зростання ефективності аграрної політики, збільшення прибутків державного бюджету й гарантування конкурентоспроможності аграрних товарів на вітчизняних і міжнародних ринках товарів та послуг.

3. Систематизовано механізми (законодавчий, фінансово-економічний, соціально-екологічний та інформаційно-комунікаційний) державної підтримки розвитку аграрного сектору та представлено їх зміст: по-перше, система дій із складною організаційно-адміністративною та законодавчо-соціальною системою методів подолання перешкод, що виникають у процесі реалізації економічних інтересів представників аграрного сектора, по-друге, доведення фінансових ресурсів державної політики (бюджетну, фіскальну, монетарну, цінову) до певних результатів. Відповідно до системної концепції складові механізму державної підтримки розвитку аграрного сектору мають включати низку елементів: актори (влада, бізнес, громадськість); принципи (пріоритети; легітимність; інтеграція економічних інтересів; екологізація; спеціалізація, диверсифікація; аграрна інтеграція); інструментарій (підходи

та інструменти); регуляторна аудиторія (аграрний сектор); індикатори державної підтримки розвитку аграрного сектору; вплив змін у реалізації механізму.

4. В період загострення проблем аграрного сектору активізується роль відповідних інструментів державної політики як кредитування, оподаткування й інвестування у гарантуванні стратегічної державної підтримки розвитку аграрного сектору. Для здійснення якісної реалізації відповідних інструментів потрібно сформувати потужну науково-методичну основу оцінки ефективності механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Запропонований науково-методичний підхід до оцінки ефективності механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору, який представляє собою сукупність взаємопов'язаних етапів (рис.1). Для оцінювання ефективності механізмів державної підтримки та їх дії на розвиток аграрного сектору пропонується методика, побудована на поєднанні статистичних та якісних методів, а саме: кореляційного-регресійного та трендового аналізу й інтегральної моделі планування.

5. Визначено, що законодавчий механізм державної підтримки розвитку аграрного сектору в Україні функціонує за такими напрямками: державні програми підтримки діяльності аграрного сектору (Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»; Постанова Кабінету Міністрів від 08.02.2017 року № 77 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників»; Постанова Кабінету Міністрів від 15.07.2005 року № 587 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства»); гарантування підтримки фермерства (Постанова Кабінету Міністрів від 07.02.2018 року № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств»; Постанова Кабінету Міністрів від 22.05.2019 року № 565 «Про затвердження Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь

застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»); підтримка тваринництва (Постанова Кабінету Міністрів від 07.02.2018 року № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції»); компенсація с/г техніки (Постанова Кабінету Міністрів України №130 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 01.03.2017 року); компенсація кредитних відсотків (Постанова Кабінету Міністрів № 300 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» від 29.04.2015 року). Ідентифіковані проблеми, які негативно впливають на розвиток аграрного сектору в сучасних умовах: неможливість здійснення польових робіт у зоні військового конфлікту; неможливість здійснення експорту сільськогосподарських товарів морським шляхом, що зменшує експортні надходження, активізує мирову продовольчу інфляцію і можливий голод в певних країнах; пошкодження інфраструктури виробництва; брак фінансових активів, неможливість стратегічного планування діяльності аграрного сектору в результаті можливих військових дій; збої в забезпеченні продовольством громадян в окупації та на території проведення бойових дій. Систематизовано виклики, можливості та обмеження для забезпечення державної підтримки розвитку аграрного сектору України. Україна має надзвичайно сприятливі умови навколишнього середовища та вдале територіальне розташування для діяльності сільськогосподарських підприємств, однак не може цілком забезпечити свій народ оптимальними цінами на товари відповідної сфери, внаслідок відсталості у технічному устаткуванні та недосконалості сукупних процесів: збільшення цін на паливо; значна чисельність застарілої, та мала кількість модернізованої техніки; неефективне використання сировини; недосконала програма кредитування та організації й планування. Все це веде до низької

ефективності державної підтримки аграрного сектору. Здійснено оцінку результативності державної підтримки розвитку аграрного сектору, яка проведена за наступними трьома векторами: 1) аналіз сучасного стану функціонування аграрного сектору та чинників, які впливають на його розвиток; 2) аналіз рівня підтримки державою товаровиробників (фінансова підтримка, ефективність програм згідно бюджетного критерію частки видатків на аграрний сектор, раціональність підтримки); 3) аналіз стану підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору (витрати на здійснення наукових досліджень та розробок за окремими видами робіт; індикатори гарантування інноваційного розвитку аграрного сектора України; структура інновацій, впроваджених аграрним сектором України; джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору України; динаміка капітальних інвестицій в аграрний сектор. Визначені головні напрями забезпечення стабільності та адаптивності аграрного сектору до вимог державної підтримки сучасності: максимальне застосування прямих і непрямих фінансових активів, направлених на підтримку господарської діяльності фермерів, збереження ними найманих робітників, недопущення банкрутства представників господарювання; гарантування збору врожаю сільськогосподарських рослин; досягнення міцності продовольчих систем громад методом стимулювання формування замкнутого ланцюга гарантування матеріально-технічними джерелами (сільськогосподарська техніка, добрива та засоби захисту рослин) сільськогосподарського значення в межах громади; динамічне відновлення технічних характеристик експорту сільськогосподарських товарів та продуктів харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукр. Конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 квітня 2007 року. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. С. 5-21.

2. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва. Економіка АПК. 2009. №9. С. 3-10.

3. Даниленко А. С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.

4. Ванієва М. Р. Державна підтримка підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК регіону. Наукові праці південного філіалу НУБП „Кримський агротехнологічний університет». 2009. Вип. 119. С. 46- 52.

5. Бойко В. І. До проблеми визначення механізму державної підтримки виробників аграрної продукції. [Економіка АПК. 2010. №7. С. 37-39.](#)

6. Збарський В. К. Державна підтримка сільського господарства. [Економіка АПК. 2010. №4. С. 74-80.](#)

7. Кириленко І. Г. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей. [Економіка АПК. 2011. №3. С.16 – 23.](#)

8. Єщенко П. С. Сучасна економіка: [навч. посіб.] / П. С. Єщенко, Ю.І. Палкін. К. : Вища школа, 2005. 325 с.

9. Закон України: Про державну підтримку сільського господарства в Україні від 24.06.2004 р. № 1877-IV URL: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=720%2F95.](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=720%2F95)

10.Собченко А. М. Завдання та функції державного регулювання аграрного сектору економіки на регіональному рівні. Вісник наукових праць. 2007. № 2. С. 124-131.

11.Надолішній П. І. Фундаментальні і прикладні дослідження в галузі науки „Державне управління»: взаємозв’язок і роль в удосконаленні практики державного управління. Кримський юридичний вісник. 2010. Вип. 2 (9), ч. II. С. 81-98.

12.Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: [монографія] / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко. К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ, 2008. 264 с.

13.Андрусенко Г. О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК. Актуальні проблеми державного управління. 2003. № 2. С. 9-14.

14.Осауленко О. Г. Інформаційне та управлінське забезпечення сталого розвитку. Статистика України. 2001. №3. С. 4-9.

15.Губені Ю. Е. Розвиток концепції стійкого розвитку сільського господарства під впливом глобальних процесів. Економічні науки. Серія „Економічна теорія та економічна історія”. 2008. Вип. 5. С. 37–39. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_1.

16. Мерзлов А. В. Использование европейского опыта регионального маркетинга в целях устойчивого развития сельских территорий Ярославской области. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2006. № 5. С. 24 -25.

17.Копелець О. О. Теоретико-методологічні основи стійкого розвитку аграрного сектору економіки. URL: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/DUTP/20052/txts/soc/05zovzsn>.

18.Ванієва М. Р. Державна підтримка підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК регіону. Наукові праці південного філіалу НУБП „Кримський агротехнологічний університет”. 2009. Вип. 119. С. 46-52.

19. Фещенко Н. М. Досвід країни ЄС щодо прямої підтримки товаровиробників у контексті його застосування в Україні. Агроінком. 2006. № 5-6. С. 36–38.

20. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні. [Економіка АПК. 2010. №9. С. 3–12.](#)

21.Одінцов М. М. Удосконалення економічних взаємовідносин інтегрованих формувань агропродовольчого комплексу. [Економіка АПК. – 2011. №.6 С. 27–32.](#)

22.Політика та розвиток сільського господарства в Україні; за ред. Ш. Крамона-Таубадея, С. Зорі, Л. Штріве. К.: Альфа-Принт, 2001. 312 с.

23.Hubeni, J. Agriculture of Ukraine: on Way to New Strategy. Zagranični obchod a globalizačni procesy. Collection of papers of international scientific

conference —AGRARIAN PROSPECTS XVI, Prague, 2006, part I. P. 186–191.

24.Воротін В. Є. Державне регулювання та інвестиційна політика в умовах інтеграційного розвитку України: стан і перспективи. Менеджер. вісн. Донец. держ. акад. упр. 2002. № 1(17). С. 23–30.

25.Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2009. №7. С.80–86.

26.Мельник К. М. Державна фінансова підтримка сільського господарства. Інноваційна економіка. 2011. № 1. С. 235–238. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.

27.Васільєва Л. М. Класифікація форм державної підтримки аграрного сектору економіки в умовах системної модернізації. Економіка та держава. 2008. № 7. С.96–101.

28.Кульнев В.Н. Понятие государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей. Аграрное и земельное право. 2005. №7. С.67-74.

29.Зеленський А.В. Фінансове регулювання аграрного сектора України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євро інтеграційних процесів: колективна монографія. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2016. С.45-53.

30.Потриваєва Н.В. Стратегічні пріоритети розвитку агропродовольчого підкомплексу України в умовах світової глобалізації: [монографія]/ Н.В. Потриваєва. Миколаїв: МДАУ, 2012. 312 с.

31.Гудзь О. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України. Економіка АПК. 2009. № 6. С. 58-63.

32.Діброва А.Д. Державна підтримка як засіб забезпечення сталого розвитку сільського господарства України. URL: http://webmaster.btsau.net.ua/files/list/edition/ed_ravgpmagrt.pdf

33.Свідерська І.М. Державна політика підтримки аграрного виробництва України в контексті вимог Світової організації торгівлі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. КНЕУ. К., 2004. 25 с.

34.Осташко Т.О. Аграрні трансформації в перехідних економіках: перспективи для України. Економіка і прогнозування. 2003. № 1. С. 109-126.

35.Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку/ П.Т.Саблук, Д.Я.Карич, Ю.С.Коваленко. К.: ІАЕ УААН, 2002. 190 с.

36.Дем'яненко М.Я. Державне фінансування аграрного сектору АПК (моніторинг бюджетних програм за 2002-2013 роки): М. Я. Дем'яненко, А.С. Шолойко. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 120 с.

37.Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь/ за заг. ред. акад. НААН П.Т.Саблука. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

38.Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: підручник/ В.М. Нелеп. К.: КНЕУ, 2004. 495 с.

39.Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми/ Бородіна О.М., Киристюк С.В., Попова О.Л. та ін.; за ред. О.М.Бородіної. Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. К., 2008. 264 с.

40.Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія/ М.Й.Малік, О.А.Нужна. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.

41.Олійник О.В. Новий підхід до встановлення заставних цін на зерновому ринку. Агроінком. 2007. №7-8. С. 6-11.

42.Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектора економіки України. Економіка АПК. 2009. № 7. С. 80–85.

43.Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія/ О.О.Терещенко. К.: КНЕУ, 2006. 268 с.

44.Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери: монографія / О. М. Могильний; Ін-т екон. прогнозування НАН України. Ужгород: ІВА, 2005. 399 с.

45.Сіренко Н.М. Нова роль сільського господарства в економічному розвитку країни. Вісник Білоцерківського державного аграрного університету: Зб. наук. праць. Біла Церква, 2009. Вип. 63. С. 58—61.

46.Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : [навч. посібник] / В. Г. Андрійчук. 2-ге вид. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.

47.Васільєва Л.М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 85-88.

48.Гринь Є.Л. Поєднання ринкового механізму і державного регулювання агробізнесу. Державне управління інноваційним розвитком: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. Т. IX, вип. 105. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. С. 108-116. (Серія —Державне управління).

49.Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року №1877-IV із змінами і доповненнями URL: <http://zakonl.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

50.Ігнатенко В.В. Система інституційного забезпечення механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. *Держава та регіони*. 2022. №3(77). С. 100-104

51.Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія [М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.

52.Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. /Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. 5-те вид., стер. К. : Знання, 2006. 213 с.

53.Ігнатенко В.В. Концептуалізація механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. *Право та державне управління*. 2021. №4. С.102-110.

54.Зеленський А.В. Зарубіжний досвід державного цінового регулювання в аграрному секторі економіки. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.

З. Гжицького: Серія «Економічні науки». 2014. том 16, №1 (58), частина 1. С. 201-206.

55.Іванець І.В. Фінансування і кредитування аграрних підприємств: автореф. Дис.. канд. екон. наук: 08.00.08 / І.В. Іванець; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». К., 2014. 20с.

56.Ковбасюк Ю.В. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями: Автореф. дис.. д-ра наук з держ. управління при Президентові України. К., 2005. 32 с.

57.Ігнатенко В.В. Організаційно-економічні засади державної підтримки аграрного сектору. Збірник III міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів». (Київ 27 березня 2018 р.). МАУП, Київ. С. 23-25.

58.Комарова І. В. Ризикованість сільськогосподарського виробництва як передумова необхідності державної підтримки аграрного сектору. Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво" : науково-виробничий журнал / Класичний приватний університет. Запоріжжя : Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління". 2008. № 2. С. 81–89.

59.Лесная О.С.Інституціональний механізм державного регулювання розвитку підприємництва - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. URL: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/386/822/17684.html>

60.Махмудов О. Феномен глобалізації і економічна політика України. Схід. 2000. № 3 (34). С. 3–8.

61.Мельник Т.М. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. № 3. С. 169-184.

62.Наказ Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України «Про затвердження порядку використання коштів

Державного бюджету України, що спрямовуються на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів відповідно до законодавства» від 02.07.2003 р. № 212/427. URL: www.rada.gov.ua

63. Ніколюк О.В. Удосконалення державного регулювання соціально-економічного захисту агробізнесу України. Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». №12 (66). 2015 С.124-130.

64. Могильний О. Реалії та парадокси аграрної політики. Економіка України. 2008. №12. С. 40 – 51.

65. Палюх О.М. Виконання бюджетних видатків на фінансування аграрного сектору України. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2014. №4(76). С. 247–251.

66. Ігнатенко В.В. Методика оцінки ефективності механізмів державної підтримки аграрного сектору. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Випуск 24. С.164-167.

67. Палюх О.М. Виконання бюджетних видатків на фінансування аграрного сектору України. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2014. №4(76). С. 247–251.

68. Радченко О.Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит»: [науково-методичний журнал]. 2013. № 1. С. 207-212.

69. Тивончук С.В. Особливості фінансового забезпечення сільського господарства у Франції і Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2013. № 1. С. 61-69. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й.Шумпетер ; [пер. с нем. В.С.Автомова, М.С.Любского, А.Ю. Чепуренко]. Прогресс Москва, 1982. 455 с.

70. Краснокутська Н.В. Сталий менеджмент: [навч. посіб.] / Н.В.Краснокутська. К.: КНЕУ, 2003. 504 с.

71. Мешко Н.П. Регулювання трансфером технологій в умовах міжнародної конкуренції. Економіка та держава. 2008. № 5(65). С. 33-35.

72.Канавцев С. В. Сутність, проблеми та шляхи вдосконалення державного регулювання сільського господарства економіки України. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне регулювання. 2016. Т. 267, Вип. 255. С. 73-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2016_267_255_14.

73.Князева О.А., Петрашевська А.Д., Дем'янчук М.А. Оцінка ефекту від впровадження новаційних проєктів підприємства зв'язку на мікро- та макроекономічному рівнях. Економічний вісник університету. 2013. Вип.

74.20(1). С. 16-19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20(1)_5).

75.Липов В.В. Методологические основы исследования комплементарного взаимодействия рынка и государства. Теоретическая экономика. № 4. 2011. С. 76-80.

76.Струнін В.В. Формування комплементарного ефекту при реалізації енергоощадної ресурсної політики підприємств. Наукові праці Національного університету харчових технологій. К.: НУХТ, 2012. № 45. С. 139-142.

77.Кобець А. С., Пугач А.М., Шпортюк Н.Л. Новаційні підходи до забезпечення державного регулювання розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. Державне регулювання та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 1. С. 94-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_1_14.

78.Литвинчук І.Л., Самойленко К.А. Інституціональне забезпечення публічно-приватного партнерства у сфері сталого розвитку аграрної

79.економіки України. Бізнес Інформ. 2016. № 10. С. 212-223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_10_33.

80.Гриник І.В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу новацій в АПК. Методичні підходи створення новацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В.П.Ситника, В.В.Кириченка. Х., 2008. С. 16-20.

81.Shestakovska T., Durglishvili N., Kushnir S. Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 2018. ol. 217, pp177-184. doi:10.2991/icseal-18.2018.26

82.Pinchyk A. O. Genesis of transformations in economics. Науковий вісник Полісся. 2017. № 4 (12). Ч. 1. С. 115-124.

83.Мошак О. В. Державне регулювання розвитку аграрної сфери регіону. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 9. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2014_9_3.

84.Щуревич Л.М. Новаційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.

85.Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: науково-аналітична доповідь. під ред.. В. Борщевського. Львів, 2017. 43 с.

86.

1. Агропрофі. Український тижневик ділової інформації URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/492-hand-in-hand-to-save-the-land-angl-plichoplich-dlja-zberezhenja-zeml.html> (дата звернення 20.09.2025 р.)
2. Житник Т. П. Державне регулювання стимулювання розвитку дрібнотоварного аграрного виробництва як чинник підвищення зайнятості та доходів на селі. Продуктивність аграрного виробництва. 2016. № 28. С. 22-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2016_28_6.
3. Володін С. А., Чекамова О.І. Теоретичні засади формування і реалізації сталого потенціалу в розвитку економіки. Економіка АПК. 2017. №5. С. 65-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_12
4. Ігнатенко В.В. Концептуалізація механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Право та державне управління. 2021. №4. С.102-110.
5. Демченко О. Трансформація ресурсного потенціалу в умовах сталого розвитку аграрної економіки. Проблеми і перспективи економіки та регулювання. 2016. № 1. С. 136-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2016_1_19.
6. Скорик М.О. Система державного регулювання сільського господарства економіки. Економіка і регулювання. 2015. №12. С. 17-22.
7. Саблук П. Т. Новаційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми новаційно- інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200 Череп А. В. Регулювання сталогои процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.
8. Ключник А. В., Слюсаренко А.В. Особливості державного регулювання економічного розвитку сільського господарства. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 5.2. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2014_5.
9. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

10. Мазнев Г. Є. Регулювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми сталої економіки. 2017. № 2. С. 32-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_2_7.11. Кірєєва Е. А. Пріоритети розвитку сільського господарства економіки України: органічна продукція та її сертифікація. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 196-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_31.
11. Никифоров А. Є. Новаційна діяльність: теорія і практика державного регулювання : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.
12. Готра В. В. Умови та напрямки вдосконалення фінансово- кредитного забезпечення сталого розвитку сільського господарства економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 117-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_5_16.
14. Myshchak I. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення сталого розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2018. (6), 34-43.
15. Ільчук О. О., Івашків Н.Л. Наслідки впливу державного регулювання на розвиток сільськогосподарських підприємств. Науковий

- вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2021. Вип. 7(3). С. 35-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_20121_7\(3\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_20121_7(3)) 10.
- 16.Калюжна О. В., Бунзяк Н.Я., Кустова А.А. Розвиток сільськогосподарських підприємств на новаційній основі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. 2020. № 3. С. 152-157. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2020_3_20.
- 17.Карпишин Ю. В. Особливості регулювання діяльності агрохолдингів у контексті аграрної політики України. Бізнес Інформ. 2018. №1 С. 177-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_26.
- 18.Кулик О. Г. Механізми державного регулювання розвитку інтеграційних підприємницьких процесів в сільському господарстві. Економіка та держава. 2018. № 8. С. 129-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2018_8_32.
- 19.Маркіна І. А., Сьомич М.І. Механізм державного регулювання екологічною безпекою аграрного виробництва в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 1. С. 76-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_1_13.
- 20.Кулик О. Г. Аналіз стану і перспективи розвитку механізмів державного регулювання аграрного підприємництва в Україні. Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне регулювання. 2014. № 2. С. 86–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2014_2_15.
- 21.Приходько І. П. Концептуальні аспекти державної аграрної стратегії та політики. Вісник Дніпропетровського державного аграрно- економічного університету. 2015. № 1. С. 53-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_1_13.
- 22.Митяй О. В., Галицький О.М., Ніколюк О.В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. Вісник Сумського

- національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 20-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5.
23. Онегіна В. М. Сучасні трансформації в агробізнесі та сталий розвиток сільського господарства. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 182. С. 36-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_182_6.
24. Петруха С.В., Петруха Н.М., Куницький К.С. Метаморфози базових інструментів державної аграрної політики. Бізнес Інформ. 2022. № 3. С. 158-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2022_3_26.
25. Панченко В. В. Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку в сільському господарстві економіки України. Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 143-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_16.
26. Прокопенко Н. С., Виклюк М.І., Скорик М.О. Механізм державного регулювання сільського господарства економіки: інституційний аспект. Ефективність державного регулювання. 2016. Вип. 3. С. 263-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_32.
27. Рябоконь В. П. Аграрний комплекс в умовах реалізації державної аграрної політики. Економіка АПК. 2018. № 9. С. 18-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_9_5.
28. Смолінський В. Моделювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. 2021. № 21(1). С. 332-337. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2021_21\(1\)_63](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2021_21(1)_63).
29. Ульянченко Ю. О., Косенко А.В. Державне регулювання щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку. Актуальні проблеми державного регулювання. 2014. № 2. С. 27-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_6.

30. Чабан В. Г. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку підприємств сільського господарства. Економічний вісник університету.

2018. Вип.37(1). С. 139-143. URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2018_37\(1\)__21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2018_37(1)__21).

31. Яцук О. О. Проблеми та перспективи державного регулювання щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку сільського господарства економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 4. С. 251-257. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_45.

32. Петренко В. С. Перспективні новаційні програми, проєкти та моделі розвитку сільськогосподарських підприємств з іноземними інвестиціями. Вісник

Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2018. № 1. С. 44–51. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2018_1_9.

33. Чугрій Н. А. Роялті як інструмент залучення інвестицій в сталий розвиток аграрного підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство.

2017. Вип. 14(2). С. 182-186. URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14\(2\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14(2)_39).

34. Онегіна В.М., Кравченко О.М., Білецький О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра

Василенка. 2018. Вип. 191. С. 77-91. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2018_191_10.

35.Rekova N.Yu., Dolozina I. L., Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С.34-42.

36.Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування сільського господарства економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 4. С. 55-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_4_9.

37.Руденко Г. Р. Особливості впровадження новацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. Бізнес Інформ. 2015. № 5. С. 128-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_5_20.

38.Пінчук А.О. Державна політика організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 4. С. 97-101.

39.Мельник Л. Г., Кубатко О. В. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування —зеленої економіки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. № 3. С. 169–174.

40.Буркинський Б. В., Галушкіна Т. П., Реутов В. Є. —Зелена економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні: монографія. Одеса: Підприємство —Фенікс, 2021. 348 с.

41.Ігнатенко В.В. Інструментарій реалізації механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Держава та регіони. 2020. №2(70). С. 250-256.

- 42.Галушкіна Т. П., Костецька К. О. —Зелена економіка в секторальній моделі розвитку. Економічні інновації: зб. наук. пр.2012. Вип.48. С. 68–77.
- 43.Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах —зеленої економіки: монографія. Київ: НІСД, 2012. 359 с.
- 44.Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.
- 45.Khodakivska O. V. Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development. Економіка АПК. 2022. № 5. С. 43– 47
- 46.Статистичний збірник —Наукова та інноваційна діяльність в Україні. К.: ДП —Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2023. 314 с.
- 47.Косиця Я. Пріоритетні напрями підвищення соціально- економічної ефективності землекористування. Соціально-економічні проблеми і держава. 2015. Вип. 2 (13). С. 192-200. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15kyoeez.pdf>.
- 46.Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах URL: <http://galsite.at.ua/file/tn/apk.pdf>.
- 47.Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика / П. І. Коренюк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2022. 355 с.
- 49.Калашнікова Т.В., Клепчева О.В. Державна підтримка у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 51.
50. Svitlana Kolach, Orysya Vasylyna, Zinoviy Berezivskyuy , Yurii Perih. The essence of the potential of the agricultural enterprise and the diagnostics of its formation. ICI World of Journals SWorldJournal 2024; 2 (25-02) С.80-86.DOI: 10.30888/2663-5712.2024-25-00-006